ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT • 495 Ft

2008. április / XX. évfolyam 4. szám

szombat

Tatár György
Hamlet és a dánok

Karasszon István
Hablatyolás

Interjú
Ormos Máriával
Konrád Györggyel
és Agi Mishollal

Modern
zsidó költők

Joszif Brodszkij
Velence vízjele

„Minden oldalról zsidó vagyok”

Interjú Müller Péter Sziámival

1 % a Szombatnak

Kérjük, ajánlja ön is adója 1 %-át lapunknak, a Szombatnak

Ehhez nem kell egyebet tennie, mint mellékelnie a nyilatkozatot adóbevallásához, amelyben kijelenti, hogy adója 1%-át a 18165850-1-42 adószámú szervezetnek kívánja felajánlani. E kis fáradsággal hozzájárulhat a Szombat további megjelenéséhez.

- **mely az egyetlen független szellemiségű, non-profit jellegű, magyar zsidó politikai és kulturális lap;**
- **honlapján (www.szombat.org) cikkek mellett hírekkel, programajánlóval, blogokkal és fórumokkal várja olvasóit;**
- **tájékoztat, és véleményt mond a világ, Izrael és a magyar politika híreiről;**
- **megalapítója és fenntartója a www.antiszemitizmus.hu honlapnak, melyen dokumentálja és küzd a zsidó- és Izrael-ellenes előítéletekkel szemben;**
- **konferenciákat szervez zsidó irodalomról, színházról, filmről;**
- **a Szombat Szalonok keretében vitaeseteket és felolvasóesteket szervez, élő kapcsolatot tartva az olvasókkal.**

Segítségét előre is köszöni
A **Szombat** szerkesztősége

Szombat Szalon

Van-e áldás a bordalon?

Érzékiség, irodalom és a vallás

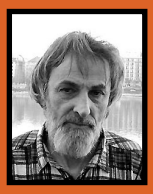
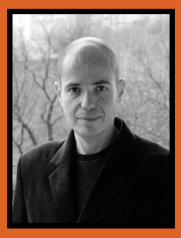

Felolvasás és beszélgetés
a költészet napjának előestéjén
a *Szombat* folyóirat
szervezésében

Felolvasnak:
Kiss Judit Ágnes, Nádasdy Ádám, Pályi András, Szántó T. Gábor

Helyszín:
Sirály kávéház, pince, Bp. VI. Király u. 50.
Időpont:
április 10. csütörtök este 20.00 órakor.

Moderátor:
Vári György

Támogató:
maszre

szombat

2008. április
5768 ádár II. – niszán
•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.
•
Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Peremiczky Szilvia,
Szegő Péter, Vári György,
Várnai Pál
•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

Nemzeti Kulturális
Alapprogram
•
Oktatási és Kulturális
Minisztérium
•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.
•
Terjeszti a LAPKER Rt.
•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2008. m'rcius 17-én.

Címlapfotó:
Tóth Csilla

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat" számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Grafika Press Nyomdaipari Rt.

5. oldal

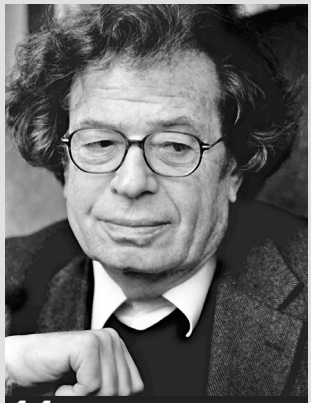
11. oldal

18. oldal

27. oldal

29. oldal

ÁLLÁSPONT

4 Gadó János
Az ezeréves birodalom küszöbén

HAZAI DOLGAINK

5 **„Nagyon szomorúnak látom a számháborút"**
Ormos Máriával beszélget Várnai Pál

8 **Egydimenziós holokauszt-kiállítás**
(Novák Attila)

11 **„Miért legyek én olyan pedáns?"**
Konrád Györggyel beszélget Csáki Márton

13 Léderer Sosáná
Szepetovka keresi Pudovkint a Király utcából

15 **Győzelem vagy vereség?**
Nem szakad a rabbiság (Gadó János)

16 **„Kérdéseit nehezen tudom értelmezni"** (Dr. Feldmájer Péter)

VILÁG

17 **Fidel Castro, a zsidók és Izrael**

17 **A koszovói zsidók jövője**

LEIBOWITZ-VITA

22 Tatár György
Hamlet és a dánok

23 Karasszon István
Hablatyolás

KULTÚRA

18 **„Előbb van a zene, aztán a hangszerek"**
Ági Mishol izraeli költőnővel beszélget Szántó T. Gábor

25 **Lépjünk egy aprót előre**
(Darvas István)

26 **Modern zsidó költők**
(Szántó T. Gábor)

26 Joszif Brodszkij
Zsidó temető Leningrád mellett

27 Joszif Brodszkij
Velence vízjele

29 **„Minden oldalról zsidó vagyok"**
Müller Péter Sziámival beszélget Csőke Zoltán

33 **Két férfi, egy eset**
(Szegő János)

Az ezeréves birodalom küszöbén

„Miniszterelnök Úr! Nem óhajtok Önnel kezet fogni! Ha megtenném, nem simogathatnám meg soha többé a gyermekeim arcát…” E szavakkal „indokolta” Blaskó Péter színművész, miért nem volt hajlandó átvenni a Kossuth-díjat. Mondandóját felolvasták a Fidesz március 15-i nagygyűlésén.

Néhány nappal előtte egy szatirikus tárcával igyekeztem kifigurázni a Fidesz népszavazási demagógiáját, de a valóság – szokás szerint – lekörözte a fantáziámat. Ilyen otrombaságot nem lettem volna képes kitalálni.

Dehumanizálás: egy személyt vagy emberek egy csoportját verbális agresszió útján megfosztanak emberi mivoltától, lepraként, féregként ábrázolják, akinek kiiktatása immár nem erkölcsi dilemma, csupán közegészségügyi feladat. A XX. századból jól ismert ez a technika. Ez ma a Fidesz hivatalos politikája a demokratikusan megválasztott miniszterelnökkel szemben.

A kormány nem magyar, vezetője nem ember: ezt az üzenetet veszi a szélsőjobb, és ennek megfelelően viselkedik az utcán.

*

A köztereken (beleértve a bírósági tárgyalótermet is!) a (szélső)jobboldal az úr, a kormánypártoknak nincs esélyük. A nemzeti ünnepeken tombol a „forradalom”. Ez az ellenzék vezérének valódi világszabadalma: a permanens forradalom sajátos fajtája. Fölizzítja a lángot, majd mindjárt takarékra is teszi a következő alkalomig. Megindulunk, meg nem is. „Alkotmányos”, „derűs” népítéletet tartunk. (A szélsőjobb ebből az üzenetből már inkább az utóbbira összpontosít.)

Az egyedül utcára merészkedő SZDSZ-t és csekélyszámú híveit a sokszoros túlerőben lévő Árpád-sávos csőcseléktől a karhatalom védi. (Képzeljük el, mi történne, ha valaki Orbán beszéde alatt próbálna meg tojást dobálni.) Az MSZP és Gyurcsány már nem is próbálkozik – az utcai demonstráció nem tartozik a párt erősségei közé. Az SZDSZ, a 89-es békés (és kulturált) forradalom hajdan tízezreket megmozdító élharcosa, viszont nehezen adja fel ’89 örökségét. Demszky Gábor nem engedi át a Petőfi szobrot, megmondja a magáét az Árpád-sávos üvöltözőknek, de nem veheti fel a versenyt az ellentáborral, mivel híveit nem hajtja megváltó düh és féktelen agresszió, habitusukkal nem fér össze a trágár üvöltözés és ökölrázó fenyegetés. Kétséges, hány embert tudna utcára vinni a baloldal, ha próbálkozna, de talán mégis meg kéne próbálni.

*

Az MSZP, amely a kelet-európai kommunista utódpártok közül leghosszabb ideig őrizte arcát a szociális gondoskodás imázsával, most került kutyaszorítóba. Elfogyott az osztogatni való, a számlát – értelemszerűen – ki kell fizetni, s az ellenzék azonnal torkon ragadta.

A népszavazással Orbán nagy csatát nyert. A határon túli magyarok állampolgárságának ügyében még rosszul mérte föl az erőviszonyokat: nemzeti demagógiáját Gyurcsány szociális demagógiával legyűrte. Orbán azonban tanult, kivárta az elkerülhetetlen megszorításokat és támadott. „Ne fizessünk semmit!” – ezzel a jelszóval ma Magyarországon, úgy tűnik, nem lehet veszteni. Nemzeti és szociális demagógia együtt verhetetlen. Ma ez a két adu Orbán kezében van, mint szinte minden egyéb. Csak a szabadságot nem tudta még végleg kicsavarni a liberálisok kezéből. Meg az antifasizmust, a szocialisták egyetlen megmaradt fegyverét, amit nem 1989 után vettek át az ellenzéktől. Nem véletlen, hogy a jobboldal kísérletei házi zsidó klubok alakítására teljes kudarccal végződtek. A Fidesz-féle Zsidó Közéleti Unió csakúgy, mint a legutóbbi Semjén-féle „KDNP izraelita tagozata”, amely komolytalanságában és ízléstelenségében minden eddigit alulmúlt.

És talán nem véletlen, hogy a véget nem érő gyalázkodások hallatán Gyurcsány empátiája megnőtt az üldözött zsidók iránt. Antifasiszta megnyilvánulásait ugyan sokan politikai számítással magyarázzák, s egy politikus nyilvánosság előtti gesztusai többnyire megtervezettek, de motivációi között alighanem ez is szerepet játszott.

*

A Gyurcsány-ellenes indulatok mellbevágóan féktelenek és irracionálisak. Ő Metternich, Haynau, Rákosi, Hitler(!), míg Orbán maga Kossuth Lajos reinkarnációja. (Unter uns gesagt: van benne egy kis Horthy meg Kádár is, más XX. századi néptribunokról nem is beszélve.) Józan ésszel könnyen belátható, hogy mindennek édeskevés köze van a kormány tényleges jó- vagy rosszhiszemű balfogásaihoz.

Az amúgy is húsbavágó, s a különböző politikai és gazdasági érdekcsoportok által eltorzított egészségügyi reform, a korrupció, az emberek félelme a bizonytalan jövőtől, a bal/liberális, emberjogi jelszavak kiüresedése – mindez remek kiindulópont a megváltó nemzeti és szociális forradalom előkészítőinek, akik már az ősgonosszal való végső leszámolásra és az orbáni ezeréves birodalom eljövetelére készülődnek.

Orbán 1989-ből átmentett forradalmisága keveredik 1956-tal, (a kétfele) 1919-el, 1848-cal. (És a szélsőjobb számára 1944-gyel.) Az összes elvetélt forradalom, levert szabadságharc, minden nemzeti sérelem és szégyen ott kavarog az Orbán által felkorbácsolt irracionális indulatokban. Összekeverednek a létbizonytalanságtól való szorongással, a cigányoktól való félelemmel, a zsidók iránti ressentiment-tel. Vesszen Trianon és a vizitdíj! Lemossuk a gyalázatot, és ingyen adjuk a sört! Ez a harc lesz a végső! Minden szép és jó lesz, ha megint magyarok kerülnek a kormányrúdhoz. Csak az ellenséget kell elkergetni, aki egyszerre kommunista, az idegen tőke kiszolgálója és magyarellenes.

Sokak számára ez a zsidókat jelenti, csak nem mondják ki, vagy nem hárítják el ezt az értelmezést. Így lehet az antiszemita indulatokat is szépen begyűjteni.

Gadó János

A SCHEIBER SÁNDOR DÍJ IDEI KITÜNTETETTJEI

Szerkesztőtársunkat, Novák Attila történészt, az oktatási és kulturális miniszter Scheiber Sándor díjjal tüntette ki. A további két kitüntetett: Turán Tamás hebraista, szerkesztőbizottságunk tagja és Féner Tamás fotóművész. Gratulálunk!

HELYESBÍTÉS

Márciusi számunkban a Kirschner Péterrel készült interjúban (11. old.) azt írtuk: interjúalanyunknak egy gyermeke van. Kirschner Péternek valójában két gyermeke van. Az érintett és az olvasók elnézését kérjük.

A szerk.

„Nagyon szomorúnak látom a számháborút”

Ormos Máriával beszélget Várnai Pál

– Egyik nyilvános előadását azzal kezdte, hogy még gyermekként látta, amint zsidókat visznek a Dunához s hogy ez Önben mély nyomokat hagyott.

– Én akkor nem nagyon értettem, hogy miről van szó. Azon döbbentem meg, hogy életében először és utoljára láttam apámat sírni, ahogy ott álltunk együtt, a Bocskai út 9. számú ház ötödik emeleti erkélyén. Nem volt vitás, hogy ezeket az embereket halálra szánják, a jelenet ezt sugallta. Hozzá lehetne tenni, hogy még a magyar lakosságnak a társadalmi és politikai kérdések iránt érdeklődő csoportjai is nagyon keveset tudtak arról, ami az országban ebben az időben történt. Ezért is volt sokkoló az a jelenet, amelyet óhatatlanul láttunk. Ez 1944 október végén vagy november elején történhetett.

– Tavaly októberben a Népszabadságban megjelent egy cikke a nyilasokról, akikkel kapcsolatban szintén sok a tévhit és a tudatlanság. Számomra különösen érdekes volt, ahogyan megkülönbözteti a fajelméletet az antiszemitizmustól.

– Igen, az esetek többségében a kettőt azonosítják. Az antiszemitizmus sokkal régebbi a fajelmélet első megjelenésénél. Gyökerei visszanyúlnak az ókori zsidó állam korába, végigkíséri a középkort s ismertek egészen szélsőséges megnyilvánulásai. Az antiszemitizmus semmilyen vonatkozásban nem a fajelmélettel áll kapcsolatban – amelyről akkoriban nem is beszélt senki – hanem a mássággal, azzal, hogy a zsidóknak más volt a hitük, a vallásuk, az öltözetük, a foglalkozásuk. Az is megkülönböztette a zsidókat, hogy értettek a pénzhez, a

Történész, akadémikus, egyetemi tanár, 1984 és 1992 között a pécsi Janus Pannonius egyetem rektora. Számos díj, többek között a Széchenyi-, Szentgyörgyi és a Pulitzer díjak kitüntetettje. Néhány könyve: Padovától Trianonig, (1983) Mussolini, (1987) Nácizmus- fasizmus, (1987) Hitler, (1993) Magyarország a két világháború korában, (1998) Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós I-I, A gazdasági világválság magyarországi visszhangja, (2000) A történelem vonatán (2005), Közép-Európa. Volt? Van? Lesz? (2007).

kereskedéshez és jóval több volt körükben az írástudó ember, mint bárhol másutt. Számukra nagyon fontos volt az Ige, annak írott formája, mely az összetartozásuk legfőbb eleme volt. Mindez gyanússá tette őket s ez végigkísérte az egész zsidó történelmet, amely pogromokhoz vezetett, majd a holokausztban csúcsosodott ki. A fajelmélet a 18. század végén kezdett formálódni és nem a zsidók ellen irányult. Sőt, egyik európai népre sem. Azt akarták általa bebizonyítani, hogy a fehér embernek missziója van azokkal az alacsonyabb rendűnek tartott népekkel szemben, amelyekre rábukkantak. Így kezdett kialakulni az a fajelméleti bázisú hierarchia, amely a 19. század közepén Joseph Gobineau elméletében összegződött. Ő jelentette ki azt, hogy az emberiség három fajból áll: fehérből, sárgából és a feketéből. A zsidókat Gobineau még a fehér fajba sorolta be, mondván, hogy a zsidó nagyon tisztességes paraszti és harcos nép, csak az idők folyamán elromlott. A hagyományos antiszemitizmus a 19. század végén találkozott össze a fajelmélettel s majd ez a konstrukció merevedik meg a nemzeti szocializmusban. Ettől kezdve hangoztatják, hogy a zsidó nem egy vallási, hanem faji, biológiai kérdés, ha pedig biológiai meghatározottsággal állunk szemben, akkor ez megváltozhatatlan (mindez persze ellentmond a darwini fejlődéselméletnek). A zsidó princípiumot tehát nem lehet megszüntetni, csak a zsidóval együtt. Tehát a zsidót ki kell irtani.

– A történelem megértéséhez igen lényeges az a mód, ahogy az a nemzeti intézményekben megjelenik. Egyik könyvében Ön is kitér a Nemzeti Múzeum magyar történeti kiállítására, nevezetesen a Horthy és a nyilasok közötti különbségek elmosására. Reális az az elvárás, hogy ezekben a nemzeti intézményekben kialakuljon valamiféle konszenzus az újkori történelem vitatott kérdéseiről? Véleményem szerint – például – Teleki Pált is eléggé egyoldalúan ábrázolják ezen a kiállításon.

– A kérdés lényege az, hogy vannak-e az országban olyan reprezentációk, amelyek a magyar történetet egyoldalúan ábrázolják. Igen, ilyenek bőven vannak. Ezt a problémát csak egy hosszabb tanulmányban tudnám megvilágítani. Ez az egyoldalúság évtizedek óta létezik s ennek az egyoldalúságnak gyakran az a kihatása, hogy átfordul az ellenkezőjébe. Ha például a Horthy rendszert sok éven át fasisztának nevezték, akkor egyszer csak demokrácia lesz belőle. Nyilvánvalóan sem az egyik, sem a másik nem igaz. S az ilyen helyzetben nem könnyű megtalálni az igazsághoz közelítő utat. Mégis van rá remény, mert a mai történetírásban megjelenő munkák zöme ezt az utat követi. Telekiről például Ablonczy Balázs írt nagyon jó, kiegyensúlyozott feldolgozást.

– Gyakran lehet hallani azt, hogy nálunk a különböző foglalkozások pártszimpátia szempontjából is megoszlanak, így vannak jobboldali, meg baloldali foglalkozásúak, ami egy kívülálló számára eléggé abszurdnak tűnhet. Többektől hallottam például, hogy a történelemhallgatók körében többségben vannak a jobboldaliak. Felteszem, hogy ebben szerepe lehet a fiatal tanárok pártszimpátiájának. Vagy ez így igazságtalan?

– Erről semmiféle hiteles adatom nincsen. Ami a saját hallgatóimat illeti, ez nem áll, közöttük van ilyen is, olyan is. Ez egyetemenként, szakonként változó s erről nem mernék általános véleményt formálni. Több helyről szerzett információk alapján vélelmezhető, hogy talán a jogi karon több a jobboldali hallgató. Ha ennek a jelenségnek az okait jellemezzük, több okot találunk. A fiatalok, koruknál fogva, mindig hajlamosak arra, hogy valami mást keressenek. A baloldal kínálata pedig nagyon csekély, úgyszólván nincs is. Tehát, aki fogódzókat keres, az elég könnyen megtalálja azt a jobboldalon. Egy további ok abban kereshető, hogy hogyan viselkedik az állam a fiatalokkal szemben. Nálunk felszámolták a gyerekközösségeket, anélkül hogy bármi másról gondoskodtak volna. Kirándulások, táborozások voltak, foglalkoztatták őket. Ma a gyerekek szanaszét vannak. Voltak ilyen közösségek középszinten is. Most nincs semmi sem.

– Az is baj, hogy Magyarországon a holokausztot a zsidókkal azonosítják.

– Egyetértek. Beszélnünk kellene arról is, hogy a nemzeti szocializmusnak nem egyedül a hatmillió zsidó esett áldozatul. Jó lenne többször elmondani, hogy a nemzeti szocialista „világszemlélet” nemcsak a zsidókat terelte az alsó bugyorba, hanem mellettük a cigányokat, a feketéket, valamint az ún. ázsiaiakat (tunguz, üzbég), melyeknek leszármazottai között ott voltak a magyarok is. Ami a szlávokat illeti, őket csak szelektálni akarták. A lengyel szellemi elit nagy részét kipusztították, összesen hatmillió lengyelt, akiknek zöme a németek által megszállt területre esett, ott is elsősorban az intelligenciát és a katonatiszteket. A krakkói egyetem összes tanárát elvitték és senki nem tért vissza. A nácizmust több oldalról kell figyelembe venni. Igaz, hogy az összeszedett magyar vezetőket nem gyilkolták meg, de elvitték koncentrációs táborokba. Két miniszterelnököt, Kállayt és Lakatost, Szombathelyi vezérkari főnököt, Horthyt és családját, fiát és másokat.

– Kerényi Grácia, aki maga is Auschwitz túlélője volt, azt mondta nekem egyszer, hogy a lengyelek számára Auschwitz lengyel probléma, míg a magyarok számára zsidó probléma.

– Valóban, Auschwitzba nem zsidó magyarokat nem vittek, míg magukat a tábort építő lengyeleket is megsemmisítették.

– Gyakran esik szó az úgynevezett szembenézésről. Hadd hozzak fel egy számomra emlékezetes és meghökkentő esetet. Egy kanadai magyar származású egyetemi tanárral beszélgettem, aki csodálkozva nézett rám: Miféle szembenézés? Ott volt az ÁVÓ, így hát kvittek vagyunk.

– Én nagyon szomorúnak látom azt a számháborút is, ami akörül forog, hogy a német vagy a szovjet táborokban gyilkoltak-e meg több embert. Mert akárki győz ebben a nemtelen versenyben, ez semmit sem változtat azon, hogy egyik is, másik is egy gonosz és gyilkos államrendszer következménye volt. Ebben nincs győztes és nincs kvitt. Látatlanban is kényte-

len vagyok azt mondani, hogy messzemenően nem értek egyet ezzel a felfogással.

– Ami a múltat illeti, hol azt halljuk, hogy foglalkozni kell vele, hol azt, hogy hagyjuk már az egészet.

– Én ezerszer tiltakoztam ez ellen a felfogás ellen.

– Egyetért e azzal, hogy Magyarország a sérelmek országa?

– Én mindenkit arra biztatnék, vegyék azt is figyelembe, hogy ennek az országnak a népe néhány jó dolgot is csinált, amire büszke lehet, amire nyugodt szívvel gondolhat, amiről mesélhet. Itt most nem hősi tettekre, szabadságharcokra gondolok, hanem arra, hogy felépítettek egy modern államot a múlt századfordulón. Azután Trianon kapcsán is megmaradunk a siralmaknál, ami persze egy iszonyatos érvágás volt. Elszakították az egész gazdaság nyersanyagbázisát, meg a piacát. Ettől kezdve újra kellett kezdeni és meg tudták csinálni, na nem a politikusok, hanem az ország, az emberek. Ők fizették ki a számlát. 1945 után megint fel kellett építeni ezt az országot és ez is megtörtént, úgy ahogy, de sikerült.

–Úgy látom, hogy a rendszerváltás után kevésbé sikeres ez a folyamat, hiszen 1945 után legalább volt a lelkesedés, ma meg...

– Ez volt a legnehezebb. A diktatúrák között eddig aszerint tettünk különbséget, hogy totális vagy nem totális. De ezen kívül van egy másik nagy különbség is. Az egyik típusú diktatúra nem nyúlt a magántulajdonhoz, a német se, az olasz se, a spanyol se. Ez azt jelentette, hogy kinek-kinek megmaradt egy egzisztenciális menedéke, megmaradt az a vagyon, amiről a diktatúra eltávolítása után egy kapitalista társadalmat újra működtetni lehetett. Nem vették el a boltokat, a házakat, a lakásokat, a gyárakat, a pénzt, a földbirtokot. S mindez más mentalitást is jelentett, mert végig megmaradt az az egzisztenciális biztonság, ami egy más mentalitást indikál az emberek fejében. Ezzel szemben nálunk a kapitalizmust újból kellett „gründolni", s ezzel mindig együtt jár a csalás meg a lopás. Ahogy mondani szokás, csak az első millió eredetét nem kell kérdezni. Hát Magyarországon is ez történik. Hiányzik az a kis egzisztenciális biztonság a legtöbb embernél. Továbbá mentalitás szempontjából is van egy félévszázadnyi hiátus.

Fotó: Tóth Csilla

– Ön több könyvet írt Hitlerről, Mussoliniről. Arra nem gondolt, hogy Horthyról írjon?

– Ennek több oka van. Az első időkben azt gondoltam, hogy egy magyar történész valóban Horthyval és ne Hitlerrel foglalkozzon. De aztán azt mondtam, hogy nem, elsősorban a nagyokkal kell szembenézni, és Horthy személyisége ebből a szempontból nem keltette fel a figyelmemet. Az is egy szempont volt még akkor, hogy milyen források állnak rendelkezésre. Ma már ez nem kérdéses. Azt is megtudtam, hogy mások foglalkoznak Horthyval, így erről letettem. Horthy személyisége, éppen az ő ellentmondásossága miatt, megérdemelne egy jó elemző monográfiát. Álláspontja a zsidókérdésben is képlékeny és bizonytalan. Egy dolog nem vitás: az úgynevezett. kis zsidóktól mindig szeretett volna megszabadulni, valahogy úgy, hogy menjenek el innen, tűnjenek el. Ebben a kérdésben Horthy mindig aszerint nyilatkozott, hogy kivel beszélt. A németeknek eltúlozta zsidóellenességét, míg ha egy zsidó kártyapartnerével, egy pénzmágnással, mondjuk Kornfelddel beszélt, akkor valószínűleg másként. Egyikük leírja, hogy igen, szóba állt velünk, együtt voltunk, de soha nem tegezett bennünket, s ez számukra még sok év után is sérelemként jelent meg, mert a magyar urakat viszont következetesen tegezte.

– Nemrég jelent meg Közép-Európáról szóló könyve, melynek olvasásakor két dolog jutott az eszembe. Az egyik Kundera 1983-os cikkének a címe: Közép-Európa tragédiája, hogy Kelet-Európa lett belőle. A másik az angol-magyar humorista, George Mikes, aki évtizedekkel ezelőtt azt írta, hogy Közép-Európa azzal ért véget, hogy bejöttek az oroszok és megszűntek a kávéházak.

– Megnyugtatom, már van kávéház. Én már a nyolcvanas évek elején azt mondtam, hogy én nem kérek Kelet-Közép-Európából, mi Európához tartozunk. Az elnevezés politikai értelme azóta megszűnt, mi Európa vagyunk, kulturális, gazdasági és emberi értelemben is. Sajnos úgy látszik, hogy az átalakulás több időt vesz igénybe, mint ezt gondoltuk. S a nemzetközi környezet sem segít bennünket, hiszen a jóléti állam korszaka már a legtöbb helyen befejeződött.

Egydimenziós holokauszt-kiállítás

A Páva utcai Holokauszt Emlékközpont 2006 februárjában megnyílt állandó kiállítása több szempontból is ambivalenciáról árulkodik. Egyrészt, nagyon részletesen és kimerítően ábrázolja a magyarországi holokauszt nap-napi történéseit, ugyanakkor nem ágyazza be ezeket a szikár tényeket egy szélesebb összefüggésbe, nem ad részletes és kimerítő választ a miért kérdésére, ezért elbizonytalanítja a látogatókat is. Bár a tervezők, érezvén a hiányt, készítettek egy tizenötperces filmet az antiszemitizmus okairól, ám ebben nem pusztán tévedések, hanem ezzel összefüggően, koncepcionális problémák is megjelennek.

A Holokauszt Emlékközpont állandó kiállítása – és ez örvendetes esemény – tanult a világ múzeumainak legújabb technikáiból (Magyarországon ezt a Terror Háza Múzeum honosította meg), *élménymúzeumot* célzott meg, mely a múzeumot nem pusztán tárgyak összegyűjtési helyének, egyfajta rendbeszedett és mutogatásra szánt raktárnak (ilyen pl. a tuniszi Bardo Múzeum), hanem egy bizonyos tudás vagy ismeret kiindulópontjának tekinti, melynek az információátadási képessége azonos súllyal esik latba, mint ennek élményszerű feldolgozása. Ez a fajta új múzeum arra akarja rávenni a látogatókat, hogy aktívan kapcsolódjanak be a közölt információ feldolgozásába, váljék személyessé a falak között felhalmozódott és tárgyiasult anyag, tehát a befogadó és a múzeum között interaktív viszony alakuljon ki. Ebben a szcénában a díszlettervező/tervező funkciója egyenrangúvá válik a muzeológuséval, ennek persze negatív kinövései is lehetnek, amikor is a múzeum – mint olyan – puszta reklámfelületté válik, melynek az interaktivitása abból áll, hogy egy problémás ideológiai-politikai tartalmat – tetszetősen kivitelezett formában, a személyesség látszatát keltve – próbál begyömöszölni a befogadó agyába, tehát egyszerűen manipulálni próbál. A Terror Háza múzeum többször is él ezzel az eszközzel, míg a Holokauszt Emlékközpont állandó kiállítása csak egyszer, utóbbinak oka azonban nem politikai, hanem egy koncepciót akar alátámasztani. A múzeum ügyesen alkalmazza azokat a fény- és hangeffekteket, melyek hangulatilag is segítenek a ráhangolódásban.

A kiállítás a „*Zsidók Magyarországon*”, illetve a „*Romák Magyarországon*” leírással kezdődik, mely a zsidók esetében a 19., a romák esetében a 14. századtól kezdve indítja a történelmet. Majd a „*Jogfosztás*”, „*Kifosztás*” és a „*Megfosztás a szabadságtól*” termek részletesen is vázolják a vagyoni kifosztást, a gazdasági tönkretételt, a szabadságmegvonást („*Megfosztás az emberi méltóságtól*”), majd a „*Megfosztás az élettől*” nevet viselő részben mind a német megszállás előtti gyilkosságokról, mind az auschwitzi haláltábor magyar áldozatairól fontos információkat kapunk. A „*Válaszok*” nevet viselő teremben pedig a nem zsidók és a zsidók reakcióit mutatja be a kiállítás, megemlítve a fiatal cionis-

ták tevékenységét is, mely a magyar történelem hőseinek nyújt utólagos elégtételt. A „*Felszabadulás és felelősségre vonás*” részben a háború utáni helyzetről, a megmaradtak számáról és a bűnösök megbüntetéséről értekezik a kiállítás, majd röviden, immár a zsinagóga terébe az embermentők tevékenységét mutatják be.

Érdekessége és pozitívuma a kiállításnak, hogy a világ más holokausztmúzeumából (pl. washingtoni) már jól ismert recept szerint, családi történeteken keresztül illeszti be az egyéneket a kollektív pusztulás krónikájába. A társadalom különféle csoportjait reprezentáló Hatvany-Deutsch, Chorin és Weiss családok a zsidó nagytőkéseket, a kárpátaljai Galpert-Ackermann család a hagyományőrző zsidóságot, a budapesti Braun-Wechsler család a budapesti zsidó középosztályt, míg a bonyhádi Singer-család az ortodoxiától már elmozdult, és polgárosodó vidéki zsidóságot reprezentálja. A bicsérdi Bogdán-Kolompár család sorsa pedig a pusztulásra szánt vidéki cigányság sorsát példázza, akik közül sokakat a komáromi Csillagerődbe, majd különféle koncentrációs táborokba deportáltak. A fotókkal bőségesen illusztrált és hangos kísérőszöveggel is ellátott (fülhallgatóval nyomonkövethető), valamint többször ismétlődő családtörténetek nem csak a zsidóság társadalmi rétegződését teszik nyilvánvalóvá, de az egyén számára is követhetővé próbálják tenni a borzalmakat, és egyben rámutatnak arra, hogy a „Vészkorszak Áldozatai” nem pusztán a történelem sötét lapjain szereplő és megfoghatatlanná vált fantomok, statisztikákban szereplő óriási számok, hanem köztünk élt hús-vér emberek voltak, apák és anyák, gyermekek, nővérek és öccsök, akik szervesen illeszkedtek be a helyi társadalom életébe, kiszakításuk onnan tehát – az egyéni szinten is – egy darabot szakított ki a nagyobb közösségből.

A kiállítás azonban fontos kérdéseket vet fel és hiányokat tesz láthatóvá. Az alapkoncepció a holokauszt gazdasági motivációjú leírása (ezt az álláspontot képviseli a híres német holokauszt-történész, Götz Aly is), melynek a lényege az, hogy az egész Soa azért történt, mert a nem zsidók némely csoportja irigy volt az asszimilálódott gazdag zsidókra, ezért az állam „segítségével” elvette a zsidók vagyonát. A magyarázatot némileg indokolja az, hogy a készítő (és egyébként kiváló) szaktörténészek, Karsai László, Kádár Gábor és Vági Zoltán nagyjából ezt a komponenst vizsgálták eddigi kutatásaik során. Ám ez a szemlélet nem csak a cigányok és a szegény zsidók üldözésére, ám a gazdagok megsemmisítésére sem ad magyarázatot. Ha csak a kifosztás a lényeg és a cél, miért nem elégedtek meg ezzel a tettesek? Miért kell valakit meggyilkolni, hogyha már előtte – éveken keresztül – kifosztották őket? Miért éppen a zsidók, miért nem mások? A készítők nyilván érezték azt, hogy magyarázattal kell szolgálniuk ezekre az alapvető kérdésekre melyek a kiállítás forgatókönyvének vitája során is felmerültek -, ezért „válaszul” készítettek egy 15 perces rövidfilmet az antiszemitizmusról, ám az opusz nagyon problémásra sikeredett. Benne helytelenül racionalizálni akarják a zsidóellenes előítéleteket (a W. Marr előtti zsidógyűlölőket egyébként konzekvensen és helyesen „antijudaistáknak” nevezik) azzal az állítással, hogy a „*gettó falait kétfelől építették*”, magyarul a zsidók ismeretlen szokásai és elzárkózása a többségi társadalomtól is felelőssé tehető a zsidógyűlöletért, másrészt súlyosan nem mondanak igazat abban a kérdésben, hogy a zsidók többsége miért is élt a történelem során diaszpórában. Helyesen jegyzi meg azt a film narrátora, hogy a második világháború zsidóüldözései nem „most” kezdődtek, hanem egy régi történet újabb felvonását látjuk. Ám amikor visszanyúlnak az ókori történelemhez, amikor Jeruzsálem pusztulásáról és a titusi seregeknek a zsidóság leigázásáról beszélnek, a következő tűrhetetlen mondat hangzik el: ezután a zsidók *„saját választásukból és a többség akaratából”* Palesztinán kívül, diaszpórában élnek.

Hogy ki volt ez a bizonyos *„többség”*, az nem tudható, ám biztosan nem a zsidók többsége, legfeljebb a hódítóké. Jeruzsálem leigázása és a Második Templom elpusztítása (i. sz. 70) után Júdeát önálló római provinciának szervezték meg. Jeruzsálemet Aelia Capitolina elnevezéssel pogány római várossá alakították át, ahová zsidónak tilos volt belépnie, a belépést pedig halállal büntették. Tömegeket deportáltak Júdeából, sokakat

pedig megöltek és/vagy rabszolgának adtak el a Birodalom más tartományaiba. A zsidó vallásban bekövetkezett változás, miszerint az istentisztelet centruma a Szentélyből áttevődött máshova (rabbinikus autoritás) sem függetleníthető a zsidó hatalmi központ erőszakos és külső megszüntetésétől, a zsidó népre mért külső csapástól. Ettől függetlenül, még az i. sz. 6. században is voltak zsidó települések Palesztinában, ám jelentőségük egyre csökkent.

Tehát a múzeum filmjének ez az állítása, *nem csak tényszerűen nem igaz, de súlyos (tév)koncepciót alapoz meg, a diaszpórát a zsidóság döntésének tekinti, feltételezhetően azért, hogy később, a holokauszt zsidó áldozatait az illető társadalom halottjainak is lehessen tekinteni, tehát ezzel a „kegyes" hazugsággal véli megalapozni a nem érintett közönség szimpátiáját a holokauszt áldozatai iránti.* Ez a mondat arról árulkodik, hogy a kiállítás tervezői – tudatosan vagy tudattalanul – a történelmi tényeket egyfajta ideológiai cél jármába fogták, ami megengedhetetlen, és ismerve a projektben résztvevő történészek tudását, meglepő. Illetve, ebből is látszik, hogy a magyarországi holokauszt történetének rekonstruálása és a nagyközönség számára történő reprezentálása nem egyenlő azzal a tudással, ami abban manifesztálódik, hogy pl. hány embert zsúfoltak be x napon y vagonba. Be kellett volna vonni több olyan szakembert is a kiállítási munkálatokba, akik nem pusztán a magyar holokauszt pár évének szakemberei, hanem tágabb összefüggéseit ismerik. Így a kiállítás a pusztítást a keresztény-zsidó viszonyba, az európai történelembe és a zsidó történelem és tradíció folyamatába integrálva tudta volna láttatni.

Nagyon problémás a magyar felelősség ábrázolása. Ebben is ingadozik a kiállítási szöveg, hiszen a magyar állami felelősséget mindenhol elismeri és dokumentálja, míg a társadalmi felelősség tekintetében ingadozik, hol a nagyobb társadalom közömbösségéről beszél, hol mindössze arról, hogy voltak szélsőségesek is, miközben a tények szintjén nagyon részletesen leírja a szélsőjobboldali mozgalmak felfutását, a nyilas terrort, a csendőri apparátus tevékeny szerepét. Ám nem gondolja végig és nem mondja ki azt, hogy a szélesebb társadalom bizony-bizony csődöt mondott a vészkorszakban, hogy a vidéki gettósításokkor (erről feljegyzések, korabeli beadványok egész sora árulkodik) egymással versengve igényelték ki a zsidók lakásait, használati tárgyait.

Ugyanilyen problémát látok a magyarországi roma áldozatok szerepeltetésében is, akik természetesen a holokauszt áldozatai voltak, ám az világosan látszik (ez annak idején a sajtóban is zajlott) hogy ilyetén bemutatásuk a különféle roma szervezetek vezetőivel való viaskodás következménye. Mivel sorsuk nincsen hitelesen beillesztve a kiállítási koncepcióba, a miértre adott válasz az ő esetükben még annyira sincs megmagyarázva, mint a zsidók esetében. A „*Jogfosztástól a népirtásig*" kiállítás koncepciója nehezen érvényesíthető a nincstelen romák esetében, akiktől nem csak hogy volt mit elvenni, hanem akikre csak a háború végén „jutott idejük" a magyar és német náciknak. Németországban, Franciaországban és Belgiumban, a németek által megszállt szovjet területeken és Magyarországon üldözték, táborba zárták és gyilkolták őket (más, más mértékben és számban), máshol azonban nem foglalkoztak velük. Ezeket a tényeket közli – a vélhetően Karsai László által írt kiállításvezető (Karsai kandidátusi disszertációját e témából írta), de úgy érezzük, nem illeszthetők be ebbe a koncepcionális keretbe.

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk a múzeumról, hogy a holokauszt masinériájának szaktörténészei egydimenziós kiállításvezetőt írtak, a tervező pedig kiváló munkát végzett. Ugyanakkor érezhető a tágabb összefüggések hiánya, a kizárólag a gazdasági motívumokra épülő koncepció egyoldalú túlsúlya, az integrálatlanság. A kiállításban résztvevők nem döntötték el magukban azt, hogy a múzeumot zsidó történeti múzeumnak vagy a magyarországi holokauszt áldozatai múzeumának szánják és amikor szintetizálni akarták volna e két szempontot, nem igazán voltak sikeresek ebben. Ezek az ambivalenciák, dilemmák és kérdőjelek végig érezhetőek és lerontják az egyébként releváns tényanyagot felhalmozó kiállítás értékét.

Arról most nem is beszélnék, hogy a múzeumban, amikor megtekintettem, páran lézengtek csak, láthatóan nem sikerült zarándokhellyé varázsolni a helyet, amiről – persze – nem csak maga a kiállítás, de a múzeum helyszínének kiválasztása, a szűk tér, a megannyi szakmai és szakmánkívüli kompromisszum, valamint a szélesebb magyar társadalmi konszenzus hiánya is felelőssé tehető. A Terror Háza Múzeum esetében egységes koncepció érvényesült, az akkori jobboldali kormánypárt magáénak érezte a múzeum kialakítását, és kádereivel határozottan végigvittek egy (egyébként) problémás elvet. Ezért milliók, a kommunista diktatúra által megsértett tömegek, valamint leszármazottaik is magukénak érzik a múzeumot, régi sebeikre ad valamilyen reparációt, folyamatosan tele vannak a kiállítótermek. A Holokauszt Múzeumnál már kezdetben is a bizonytalanság érződött, nem csak a szakmai közvéleményt, de a zsidóságot is megosztja a kiállítás, hiszen olyan koncepció érvényesült a Páva utcában, mely a vészkorszakot kiszakította a zsidó történelem folyamatosságából és kizárólag a magyar nemzeti narratíva és a zsidó historikus szemlélet közötti térben lebegő szenvedéstörténet megfogalmazására szorítkozott. Olyan nézőközönséghez szól tehát a kiállítás, amely alig-alig létezik. A zsidó szenvedéstörténet, a várható szélesebb közönség reakciójától való félelem, illetve az ezekre a félelmekre előzetesen reagáló és nem túl bátor attitüd kifejezésmódjai keverednek a szövegekben. Csak az a probléma, hogy nem lehet Magyarországon olyan holokauszt-kiállítást csinálni, mely alig veti fel a társadalmi felelősséget, és olyat is nehezen lehet, mely a zsidó specifikumot annak tradicionális tartalma és társadalomtörténeti elemzése nélkül fogalmazza meg.

Félő, hogy ezzel a kiállítással nem csak a múzeum, hanem a magyar társadalom is óriási lehetőséget szalasztott el.

Novák Attila

„Miért legyek én olyan pedáns?”

Konrád Györggyel beszélget Csáki Márton

Konrád György – kilenc regény és tucatnyi esszékötet szerzője, az egykori demokratikus ellenzék doyenje, az egyik legismertebb magyar zsidó író – hetvenöt éves. Ebből az alkalomból kérdeztük írásról, ideológiákról, zsidóságról.

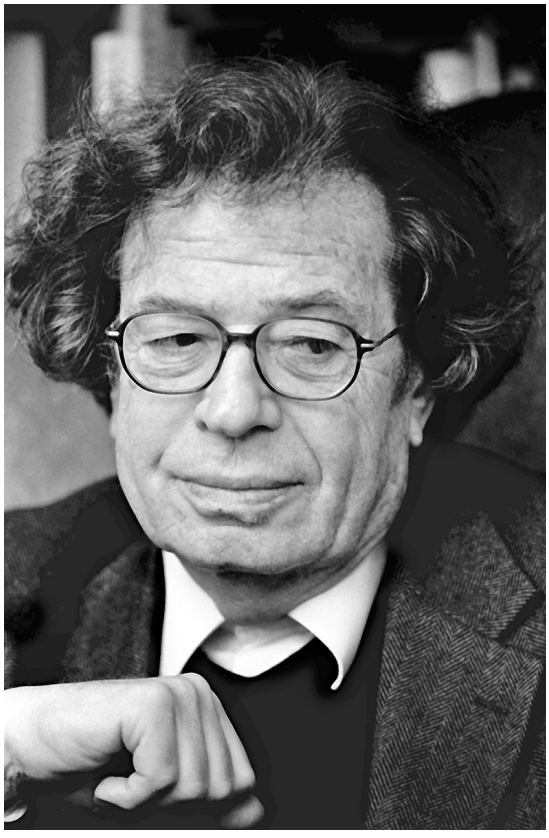

– A véletlen úgy hozta, hogy egy hónappal ezelőtt a szintén hetvenöt éves Philip Roth-ról kellett írnom, így párhuzamosan olvasva könyveiket megdöbbentett, miért nevezhetünk zsidó irodalomnak két ennyire eltérő élményanyagból táplálkozó életművet. Igaz, az európai zsidó írókat könnyebb beskatulyázni a holokauszt élménye miatt, de akkor mi az, ami mégis közös?

– Roth-tal egyébként az is összeköt, hogy ő adta ki *A látogatót* a Penguin-sorozatban. De a kérdésre válaszolva: a holokauszt előtt is voltak zsidók, és volt közöttük nyílt, vagy lappangó összetartozásérzés, vagy akár élmény. A tavaszi szabadulás a szolgaság birodalmából nem új találmány. Voltak vallásosak és vallástalanok, forradalmárok és bankárok, konzervatívok és anarchisták, mégis szemmel tartották egymást – nem volt olyan nagy „szükségük” a holokausztra, hogy összefogja őket, de tény, hogy közösségek, csoportok akár keresnek, akár nem, időnként találnak maguknak egy olyan eseményt – méghozzá valami „szenvedő-eseményt” –, ami közelebb hozza őket egymáshoz. A holokauszt túlságosan is alkalmas volt erre. Ugyanakkor látom, hogy olyanok is, akik csak hallottak róla, képesek átélni, mert az embernek szüksége van egy bizonyos „szenvedés-fejadagra”.

– De ezen túl mi az, amit „láthatatlan hangnak” nevez?

– A belső hangot, isten hangját, amely a prófétákat, a költőket megszólította. A hangot, amelyet a kiválasztottak magukban meghallottak. A szentírás-történetek szerzői és főszereplői számára a megnevezhetetlen egyszersmind láthatatlan is volt, hallották magukban a hangját, isten számukra auditív élmény volt. Egyedül Mózesnek adatott meg, hogy lássa az örökkévalót a csipkebokor tüzében, egyedül ő merészelte megkérdezni, hogy ki vagy, és egyedül ő hallotta az abszolút identitás válaszát: *Vagyok, aki vagyok.* Amelyhez képest gyermekesen viszonylagos, másszóval gyarló minden emberfabrikálta-költötte identitás. Zsidó jellegzetességként szokás emlegetni pátosz és irónia szövetséges váltakozását. Posztmodern vacsoraasztalnál az irónia kapja a főhelyet. De rajta kívül hány hangon szól a jeruzsálemi biblia? Ahány az irodalomban van, nincsenek kiközösített, tilos hangok. Az evidens ostobaságok kirostálódnak. Kinyilatkoztatás nincs, komentárok vannak. Semmi sincs befejezve, menjünk, kutassunk tovább, ráadásul a múlt a fejünkben változik. A személyes múltunk is. Újabb arcukkal a halottaink is meg szoktak néha lepni. Jellemző a zsidó irodalomra minden tárgyszerű leírás transzcendens folytatása, valami valóságon túli továbbvitel, a gyors elrugaszkodás a konkréttól az elvont felé, és ennek karikatúrája, a szőrszálhasogató okoskodás.

– Nagy hiba azonosítani önt egy-egy hősével?

– Soha nem az, mert mindig az író beszél, még akkor is, ha egy sorozatgyilkost ábrázol.

– Csak azért kérdem, mert egy regényhőse tisztában van vele, hogy tökéletesen közölhetetlen dolgokat írogat, valamikor a hatvanas években. Milyen perspektíva állt ön előtt, mennyire lehetett látni, hogy egyszer vége lesz annak a rendszernek?

– Semennyire.

– Nem zavarta, hogy az anyanyelvén nem, vagy csak egy szűkebb körben volt képes hatni?

– „Szűkebb kör” – tudja, én csak arra gondoltam, milyen nagyszerű, hogy öt ember fogja olvasni. Kicsit elkényeztetettnek láttam azokat, akik azt kérdezték, érdemes-e valamit száz példányban kiadni. El sem tudja képzelni, milyen sok az a száz ember. Száz olvasó az már száz érdekes kalandja egy szövegnek. Másrészt a hatvanas években még egyfajta macskaegér játék folyt, hol itt, hol ott csoportosultunk, attól függően, hol voltak liberálisabb szerkesztők – ezeket a szerkesztőket aztán rendszerint leváltották, de az új szerkesztők is felpuhultak. Általános tilalom alá csak a ’74-es letartóztatásom, és azon nyilatkozatom után kerültem, amelyben kijelentettem, hogy minden írásomat mindenféle állami engedélyezéstől függetlenül meg fogom jelentetni, úgy, ahogy lehet.

– Ettől függetlenül nem lepődött meg, hogy A látogató megjelenhetett?

– De, nagyon! Először a Szépirodalmihoz vittem be, ahol Réz Pálnak és Domokos Mátyásnak egyaránt tetszett a kézirat. Ám a dolog esélytelen volt, mert Illés Endréről – a Szépirodalmi igazgatójáról – korábban azt írtam, hogy közepes elbeszélő, minek köszönhetően még utánam küldött egy kemény elutasító levelet, noha a kéziratot már elhoztam a kiadótól. A Magvető igazgatója – Kardos György – vagányabb volt, és azt hiszem Lukács György is segített. Vagyis nem volt ez egy teljesen reménytelen korszak.

– Mit találtak annyira veszélyesnek A látogatóban?

– Nehéz fantáziával követni, mi lehetett félelmetes cenzor-szemmel; én sose gondoltam, hogy valami nagyon ádáz személyiség volnék, de – nem is egyszer – ellenséges, gyűlölködő alakként festettek le. Inkább feladom, hogy kitaláljam, mit, mikor és miért tartottak tűrhetetlennek. Némi fantáziával mindenbe bele lehetett látni a célzást. Igy lett gyanús még 1956-ban Bornemissza Péter tizenhatodik századi sora: „Mikor lesz nékem jó Budán lakásom?” Mintha a lakáshiány államtitok lett volna.

– Feltűnő, hogy még a fikciós műveiben sem függetleníti magát foglalkozásától, önéletrajzától vagy esszéírói lényétől.

– Milyen rendszeretet igényeli a szellemi műveletek pedáns elválasztását? Abból főzünk, ami a kamrában van. Valamilyen élményeinkre válaszolnunk kell. Az esszé inkább líraireaktív műfaj, a reagálás közvetlensége jellemzi, valamiféle egyenesség, írva gondolkodunk, a szöveg megmutatja, hogy tulajdonképpen mi foglalkoztat. Utolsó három munkám viszont kifejezetten epikus-önéletrajzi. A ’44-es időszakról és folytatásáról mindenféle történet járja, ilyenkor nem árt, ha az ember elmondja pontosan a maga történetét.

– Más, szikárabb hangon szól ez az önéletrajz, főleg az Elutazás és hazatérés.

– Kit akarok meghatni, magamat vagy az olvasót? Ha meghatottan írok, az olvasó lesz „szikár”, ha szikárabban írok, ő lesz meghatott. Minél közelebbről érint valami, annál helyénvalóbb a hűvös hangnem.

– Engem azért meglep, hogy ez a könyv, amely még a holokauszt-irodalomban is szűz területet érint – nevezetesen a hazatérést – nem indított el nagyobb diskurzust.

– Volt itt bármiről is nagyobb diskurzus?

– Ezért érzi magát jól Németországban?

– Ott is inkább általánosságban szörnyülködnek, nem nagyon szeretnek konkrétan hozzáérni a dolgokhoz – az mindig fáj. Az oldalozó, körülményes, elvontabb megfogalmazás elviselhetőbb. Persze elismerem és értékelem a lelki változásukat, nem is kérek tőlük többet, mint ami emberektől normálisan elvárható; azt is mondhatnám, nagyon fogékonyak az együttes átélésre, például a felolvasásokon.

– Míg itthon inkább azt várják el, hogy nosztalgiázzon?

– Ha van olyan mondatom, amely ebbe az igénybe illeszkedik, annak örülnek. Amit másfelől normálisnak tartok, mert az embereknek nagyon erős a tradicionalitása, és abban megfogódzkodva tulajdonképpen a saját emberi valóságukban kapaszkodnak meg.

– A külföldön aratott siker nyomán nem vetődött fel Önben a kivándorlás lehetősége?

– Dehogynem – csak nem akartam, illetve, ha akartam, sem *akartam*. Vannak „kutyaemberek” és „macskaemberek”, én inkább az utóbbi vagyok. A kutya a világ végére is követi a gazdáját, a macska követi egy darabon, aztán visszamegy. De komolyra fordítva: ha egyszer úgy hiányoztak a szüleim ’44-ben, miért hagynám itt őket önként? Meg aztán az írói mesterséget sem akartam feladni: csak azt tudtam elképzelni, hogy másnap is leülök az íróasztalomhoz; úgy éreztem, ha van egy pár értelmes sor a papíron, akkor egyenesben vagyok.

– Izrael is szerepelt a szóba jöhető országok között?

– Nagyon is, olyannyira, hogy 1986-ban fel akartam venni a kettős állampolgárságot, de ebben nem annyira a zsidó elemnek volt jelentősége, mint inkább annak az elemi igénynek, hogy utazhassak, és ne turkáljanak a szekrényemben. Persze tetszett a jeruzsálemi óváros kevertsége, a vallások szinte cirkuszi tarkasága, ahogy mindenki nagy mozgásban van a maga istene kedvéért, és amit egyszerre láttam megindítónak és nevetségesnek. Ment is volna a dolog, de édesanyám ekkor már nyolcvan éves volt, én meg ragaszkodtam az elemi, érzéki környezethez, amit látni, az érzékeinkkel észlelni lehet: a nyelv ugyanis elvihető, de a memória tárgyhoz ragadt.

– Ismerve elkötelezett pacifizmusát, ott sem találta volna meg egykönnyen a helyét. Vagy létezik igazolható erőszak?

– Ha az embert orrba vágják, akkor helyeslem, hogy visszavágjon, illetve méltányolom a különbséget egy vezető és egy közkatona megölése között. Az önvédelem tehát helyes és szükséges. Ami elfogadhatatlan, az a válogatás nélküli ölés, és szomorú vagyok, amikor az izraeliek is így járnak el. Mindebből azonban nem azt a következtetést vonom le, hogy fel kellene adni a játszmát. Tény viszont, hogy nem igénylem sem a vallási-ideológiai kontrollt, sem a nemzetállami határokat. Én budapesti és berettyóújfali, vagy hegymagasi lokálpatrióta, koz-

mopolita, világi humanista vagyok, nem feledve, hogy ez is egy sajátosan zsidó választás.

– És mi a legfontosabb Önnek a zsidó hagyományból?

– A monoteizmus, hogy van egy isten, akivel közvetítő nélkül a magunk csendjében diskurálhatunk.

– De mit jelenthet ez, ha szekuláris?

– Ami az irodalmakból megérintett, annak kánoni méltóságot tulajdonítok. Nekem együtt tetszik a szent és a profán. Abban a kérdésben, hogy mit tegyek, legalább olyan szívesen hallgatok egy kisgyerekre, mint egy tudós rabbira. Azt sem hiszem, hogy a papok közelebb vannak istenhez, mint a világiak. Úgy képzelem, a próféták is elég szabálytalan, bolondos emberek lehettek.

– Ha ennyire nem igényli az ideológiákat, akkor miképpen tehetett szert akkora tekintélyre az ellenzék körében?

– Szokták is mondani, hogy nem értenek velem egyet, de nem azért szeretnek. Ugyanakkor nem vagyok minden ideológiával rossz viszonyban. Liberális demokrata vagyok, bolond lennék, ha a szabadság ellen fordulnék, de nem vagyok doktriner liberális, és az én demokráciámba beleférnek az arisztokratikus és az utcasarki értékek. Szeretem azonban, ha az eszmék koherensen illeszkednek egymáshoz. Ám az ideológiáknak hajlama van arra, hogy egyedül helyesek, totalitáriusak és politikailag radikálisak legyenek. A politikai ideológiák nagy valószínűséggel eljutnak oda, hogy barát-ellenség kategóriában gondolkodjanak. Hiszen mi a politika lényege? Tudni, hogy ki a barát és ki az ellenség, de egy ilyen dualitás mellé rendezett világ egy prózaíró számára rendkívül szegényes. Az ideológia csoportokat, kategóriákat, ember-sokaságokat pécéz ki, mondván, ők az oka minden bajunknak, és ilyen csoportokat mindig lehet találni.

– Azért mégse az ideológiákkal fejezzük be... Elárulja, hogy min dolgozik?

– Egy regényen – talán *Városregény* lehetne az alcíme, de van egy másik tervem is: szeretnék írni egy *Dávid és fiai* című könyvet.

Léderer Sosáná (Vajda Zsuzsi) a Beer-Seva-i magyarnyelvű irodalmi kör, az Amcha (Vészkorszak Túlélői) megalapítója és vezetője decemberben, súlyos betegségben elhunyt. Héberül megjelent kötete, *Az Akácfa utcai lány* szép sikert aratott.

Simon Gábor, a kör egy másik tagja juttatta el szerkesztőségünkhöz alábbi írását, mellyel az 1947 óta Izraelben élt, héberül és magyarul egyaránt író szerzőre emlékezünk.

LÉDERER SOSÁNÁ

Szepetovka keresi Pudovkint a Király utcából

Hosszas keresgélés után ezt a mondatot találtam a legmegfelelőbbnek beírni a computerem keresési rovatába. Szepetovka a híres orosz színésznő hatvan éve keresi szerelmét Pudovkint a tehetséges rendezőt, akivel tizennégy éves korában szűk baráti körben házasságot kötött. Amikor úgy reggelenként a friss pirítósra csurgatom a mézet, körülvesznek az árnyak, alakok melyek rég elmúltak, megsemmisültek, eltűntek életemből és néha úgy gondolom, hogy nem is léteztek, csupán a fantáziám szülöttei. Hatvan év után szinte gyerekesnek tűnik előszedni emlékeim poros ládáiból a többi ócskaság közül ezt az élményt, ami bomlásnak indult életem egyik legkedvesebbéhez tartozott. Ezen a chamszinos reggelen megtaláltam és előrángattam Pudovkint és Szepetovkát. Mielőtt a pesti gettót lezárták, és a zsidó fiatalság még délutánonként kimerészkedett az utcára, a tizennégy éves kislány, aki voltam, nagy hősiesen készült a mindennapi nagy élményre, a találkozásra, délután 5 órakor. Minden nap izgatottan várta az öt

órát, mert mindig azt hitte, hogy talán ez az utolsó nap, hogy találkozhat szerelmével, aki már tizenhat éves elmúlt, magas volt és arany szőke, és égszínkék ártatlan tekintettel, imádta őt, a kislányt, aki szép volt, feketehajú, nagy zöld ragyogó szemekkel, és viszonozta szerelmét. Minden nap várta hogy szomorú világát, életét egy másik életre cserélje át, szerepet vállaljon egy másik filmben, ami öttől hétig a Király utcában játszódik le a hatodik emeleten. E pár boldog óra

ebben a filmben, mindegyik szereplőnek erőt adott ahhoz, hogy eltöltsenek még egy félelmetes napot a gettóban. Már három órakor elkezdte a készülődést. Előrángatta a legszebb selyemblúzát amit még a régi lakásukból kimentett, vékony tapadó gyapjú szoknyát húzott karcsú vagy inkább sovány testére,szépformájú lábait anyjától elsajátított hajszálvékony harisnyába és magas sarkú cipőbe bújtatta, ami eleganciája kifejezésének legjelentősebb eszköze volt. A szomorú őszi délutánokon már korán közeledett a sötétség, de ezen a délutánon, az idő lassan múlt, mintha tudta volna hogy valami nagy dolog vár a fiatalokra, ami után csak rosszabb lehet, ami után jön a totális sötétség, a félelmetes sötétség, amit a légiriadók alatti sötétítés még sötétebbé tett. A város megdermedt a sötétben, ilyen még a pokolban sincs. Ilyenkor egy lélek se járt az utcákon, csak a Gestapo patrolozott, hátha sikerül egy fegyelmetlen zsidót elkapnia. Míg a nap utolsó sugarai kibodorított hajára vetődtek a nyitott ablakokon keresztül, egy régi retikülben talált ócska szájrúzzsal végig húzott kissé duzzadt ajka vonalain, egy elégetett gyufaszállal domborította ki szemöldöke hosszú félhold formáját. Vazelinnal bemázolt szemhéja sejtelmesen csillogott. Egy utolsó pillantás a tükörbe. Tökéletes. Pudovkin meg lesz elégedve Szepetovkával, kezdődhet az előadás... Az utat a Wesselényi utcából a Király utcába futva tette meg, nehogy elveszítse a drága perceket. Pudovkin, akit civilben Lászlónak hívnak, már várta őt. Csak azt nem tudta, hogy milyen meglepetésben lesz része. Mint mindig, most is a nagy művésznőknek kijáró tisztelettel, mély meghajlással és kézcsókkal fogadta őt. A többiek, azaz a közönség, már ott voltak, két fiú a két lánybarátnővel, akikkel egy osztályba jártak valamikor száz évvel ezelőtt, amikor még iskolás kisgyerekek voltak. Száz évnek tűnt, pedig azóta csak egy pár hónap telt el. Megszólalt a zene, felment a függöny, vagyis inkább lement az elsötétítés miatt, és a három pár belépett a filmbe, szerencsétlen életük nagy szerepébe, ami talán az utolsó szerep lesz. Ezt a játékot akkor találták ki, amikor tudomásukra jutott, hogy semmi kilátásuk ezt a háborút túlélni. Akkor még nem is sejtették, milyen meglepetést tart számukra az emberi gonoszság. A függönyök mögött kellemes meleg volt, előkerültek a karcsú kristálypoharak, a még régi időkből megmaradt francia likőr a bárszekrényből, szólt a zene, a három pár egymásba fonódva táncolt a kopott perzsaszőnyegen, a könnyű ital lassan áradt szét fiatal ereikben, szokatlan bizsergés árasztotta el őket, amikor a házigazda, aki magát Pudovkinná keresztelte, megállította a gramofont, és az áhítatos csendben halkan elkezdett beszélni. Ma talán utoljára találkozunk. Mint mindig már egy pár hónapja, úgy érzem, hogy ez az a nap, amikor utoljára táncolunk, utoljára öleljük meg egymást, és úgy érzem, most jött el az idő, hogy én, Pudovkin, ez alkalommal megkérjem szerelmem, Szepetovka kezét, és most, itt ez ünnepélyes alkalommal kívánom megtartani az esküvőt! A bejelentést nagy ováció fogadta, Szepetovka természetesen gondolkozás nélkül beleegyezett, hogy megkössék a szent frigyet. Előkerült egy tálka apró sütemény, ami nagy ritkaságnak számított, egy üveg bor, egy hosszú fehér fátyol, ami valamikor függöny volt, Pudovkin letakarta leendő nejét elővette a bibliát, és a szabályok szerint átnyújtotta rabbivá előléptetett társának az előre előkészített gyűrűket, és a szertartás megkezdődött. A film pereg. Szepetovka könnyek között esküdött örök hűséget társának, Pudovkinnak. A gyerekek ölelkeztek, majszolták a süteményt, és kinn, a félelmetes sötétben, megszólaltak a szirénák. Szepetovka lerohant a hatodik emeletről, a fehér fátyol a sárba hullott, ő pedig beesett az óvóhely ajtaján anyja karjaiba. Kinn dörögtek az ágyúk, elszabadult a pokol, és magával ragadta az öt fiatalt. Az előadás véget ért, a háború és az emberi gonoszság vihara elsöpörte őket. Ez volt az a nap, amikor utoljára találkoztak, utoljára játszottak, utoljára ölelték meg egymást. Csak Szepetovka maradt életben, hogy hatvan év után elmesélje ezt a történetet, egy esküvő történetét, aminek az örök sötétség és emberi bűn vetett véget. Azóta is keresem Pudovkint, hogy még egyszer eltáncoljam vele az esküvői táncot, még mielőtt végleg lemegy a függöny, és elhalkul a zene.

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes éves
előfizetési díj 15 500 forint
Megrendelhető
a szerkesztőségben, telefon:
210-5149, fax: 303-9241
e-mail: **es@es.hu**

SZERETNÉNK ÖNT IS
OLVASÓINK TÁBORÁBAN ÜDVÖZÖLNI.

SZERZŐINK A TÉNYFELTÁRÓ ÚJSÁGÍRÁS,
A KORTÁRS IRODALOM, PUBLICISZTIKA
ÉS GRAFIKA ÉLVONALBELI KÉPVISELŐI.
PÉNTEKENKÉNT KERESSE A HÍRLAPÁRUSOKNÁL
VAGY FIZESSEN ELŐ AZ **ÉS**-RE!

Győzelem vagy vereség?

Nem szakad a rabbiság

A neológ rabbiság munkájával elégedetlen öt fiatal rabbi külön platformot alakított. Önálló bét dint (rabbinikus bíróságot) hoztak létre, betéréseket intéztek, felvették a kapcsolatot az európai maszorti mozgalommal – egyéb sem hiányzott a régi vágású kollegáknak. A lázadók és a retrográdok február 25-én, hétfőn gyűltek össze egyeztetésre Zoltai Gusztáv Bzsh-Mazsihisz ügyvezető igazgató szobájában.

A várt „végzetes szakadás" elmaradt: megegyeztek, hogy az új bét dint hatályon kívül helyezik, de betéréseit elismerik és a fiatalok nagyobb beleszólást kapnak a testület működésébe. És ha mégsem, hát újra kezdik.

A fiatalok nyilvánosság előtt alig egy hónapja bontottak zászlót, de „illegálisan" már hosszabb ideje tevékenykedtek. Erről tanúskodik az a nemrég kihirdetett hat betérés, ami az új platform, illetve az ennek kebelében létrejött bét din égisze alatt ment végbe. Nyilván ez volt az, ami a neológ rabbiság számára kivágta a biztosítékot: ezzel nemcsak adminisztratív, hanem szellemi hatalmukat is kétségbe vonták – és ez utóbbi a súlyosabb. A bejáratott intézmények tekintélyét még nélkülöző új bét din a European Masorti Bet Din támogatását szerezte meg a betéréssel kapcsolatos munkájához.

Az elégedetlen fiatalok vezető alakja, Radnóti Zoltán, a lágymányosi körzet rabbija nem először került vitába kollégáival, illetve a Mazsihisz apparátusával – többnyire a gyásszal és temetéssel kapcsolatos, halachikusan megengedőbb magatartása miatt. Elmondása szerint az új fórum alapítói (Rajta kívül Darvas István – Bp. Nagyfuvaros utca; Markovics Zsolt – Szeged; Róna Tamás – Nagykőrös/Kecskemét/Cegléd/Hatvan; Verő Tamás – Bp. Frankel Leó út) már egy éve együttműködnek. Zászlóbontásuk alkalmával a „Magyarországi rabbik közössége" nevet vették fel – noha a hírek szerint a neológiához tartozó további tíz rabbi közül csupán kettő tekint elvi szimpátiával törekvéseikre.

A www.rabbitestulet.hu weboldalon közzétett nyilatkozatuk a kívülálló számára nem tartalmaz különösebb újdonságot: a neológ hagyományok szellemében elmélyíteni a tudományos munkát, nagyobb hangsúlyt helyezni az ifjúság nevelésére, a tanulásra, stb. A régi és az új testület szellemiségét kell ismerni, hogy a különbséget érthessük.

A rabbiság vagy rabbitestület néven ismert régi intézmény a napi ügymeneten kívül nemigen kezdeményezett, finoman szólva nem jellemezte a szellemi pezsgés. Mikor döntéshelyzet elé került, a legegyszerűbb utat választotta: szigorított, mert azzal biztosan kivédhető a szabályok áthágása. Az ortodox körökben elfogadott Sulchán Áruch beemelése a hitelvek közé erről tanúskodott.

A „zúgó Élet" és az örök törvény folyamatos összehangolása, ez az állandóan ismétlődő kihívás, a Tóra-hű zsidóság sosem múló nagy szellemi kalandja az utóbbi évtizedekben elkerülte a Síp utcát. Viszont, úgy látszik, a fiatalokat megérintette. Ők tervezik – mint Darvas István mondja – döntvények és responzumok kiadását, s – hosszabb távon – kóser ételek nagyobb választékának piacra dobását.

Mindezt akkor is szeretnék, ha megmaradnak a régi testület kebelében. Darvas István nem tekinti visszavonulásnak vagy vereségnek a hétfői megállapodást, az új bét din elejtését. Cserébe – mint elmondta – nagyobb szerepe lesz az ő mentalitásuknak, munkastílusuknak. A hivatalos rabbiság elismerte az általuk végrehajtott betéréseket. Ilyen célból a továbbiakban is lehet az új platform tagjaihoz fordulni, a felkészítést ők végzik majd, s ennek végeztével beszélget el a jelölttel Deutsch Róbert, a rabbiság vezetője. (Őt a cikk írásakor nem tudtuk elérni.)

A procedúrát bevégző bét din harmadik tagjában a felkészítő és Deutsch állapodik meg. Nem lesz többet olyan, rosszindulatú pletykákra okot adó eset, hogy valakinek – szélső esetben – akár nyolc évet kelljen várnia a betérésre, míg más két hónap alatt az egésznek a végére ér. Nem a látványos szakítás, az új bét din a lényeg – hangsúlyozta – hanem az, hogy az általuk képviselt szellemiség honossá váljék a rabbiság falain belül. Igényes munkára, átlátható működésre van szükség, s akkor képesek lehetnek együttműködni olyan kollégák is, akik amúgy szóba sem igen állnak egymással. Darvas szerint a hétfői megbeszélés bíztató légkörében mindez lehetségesnek tűnt.

*

Az eddig perifériára szorult ifjabb nemzedék rohammal bevette a Síp utcát? Vagy a Síp utca vette be őket? Egy biztos: ha a legnagyobb hatékonysággal tevékenykednek is, az intézmény falai között viruló Kádár-rendszer szétbomlasztása nem egy-két éves munka lesz.

Gadó János

„Kérdéseit nehezen tudom értelmezni”

A váci zsidó hitközségről márciusi számunkban megjelent cikkünk készítése idején megkerestük dr. Feldmájer Pétert, a Mazsihisz elnökét is. Lapzártánk után érkezett válaszát, a hozzá intézett kérdésekkel, illetve az azóta történtekkel kiegészítve, alább közöljük.

Tisztelt Elnök úr!

A Váci Zsidó Hitközségről írok riportot. Turai János elnök szerint a hitközség származtatott jogi személy, s a „Váci Zsidó Hitközség Szervezeti és Működési Szabályzata” is azt mondja, hogy „a Váci Zsidó Hitközség (VZSH) a Mazsihisz közvetlen irányítása alatt működik”.

Szeretném ezzel kapcsolatban a következőket megkérdezni:

1. Mit jelent a közvetlen irányítás?
2. Kihez kell fordulniuk a VZSH tagjainak, ha szeretnének megismerkedni hitközségük gazdálkodásával?
3. Van-e a VZSH-nak alapszabálya is?
4. Az SZMSZ nem rendelkezik a tisztségviselők kinevezésének/választásának ill. elmozdításának módjáról. Kinek a jogköre ez?
5. A zsinagóga felújítását, az ingatlanügyeket miként irányítja közvetlenül a Mazsihisz?

Tisztelt Szerkesztő Úr!

A Váci Zsidó Hitközség ügyében feltett kérdéseket nehezen tudom értelmezni.

1. Nem tudom, mit nyilatkozott Turai János elnök úr, így Őt kellene megkérdezni, hogy hogyan értette a szavait.

2. A Váci Zsidó Hitközség alapszabályának 13. §-a foglalkozik a hitközségi tagok jogaival és kötelességeivel, a 13. § 1/h. pontja akként szól „ a tagoknak joga, hogy a Hitközség hivatalos ügyével kapcsolatban információt kérjen a mindenkori vezetőségtől”.

Ebből következik, hogy ha a Váci Zsidó Hitközség tagja szeretne megismerkedni a hitközség gazdálkodásával, akkor a hitközség vezetőségéhez fordulhat.

3. A Váci Zsidó Hitközség alapszabályát 1995-ben fogadták el, és azt a 2000. évi közgyűlés módosította.

4. A Váci Zsidó Hitközség szervezeti és működési szabályzata nyilván azért nem tartalmaz rendelkezést a választásról, mert ez az alapszabályba tartozó kérdés. Az alapszabály 15.§ 2/a pontja akként szól „ a közgyűlés hatásköre: az elnök és a vezetőség megválasztása”. Az alapszabály 16.§ -a akként szól „ a vezetőséget (vezetőségi tagok, és elnök) a Közgyűlés választja meg, a hitközségi tagok soraiból, 5 éves időtartamra a vezetőség létszámát a Közgyűlés határozza meg, de annak létszáma 3 főnél kevesebb nem lehet.”

5. A zsinagóga felújítást, ingatlanügyeket nem irányítja közvetlenül a MAZSIHISZ, ez következik a MAZSIHISZ alapszabályából, amely széleskörű autonómiát biztosít a taghitközségeknek.

Természetesen a hitközségek vezetői, így a Váci Zsidó Hitközség elnöke is folyamatosan beszámol a hitközsége működéséről, terveiről, ez különösen így van egy olyan nagy beruházás esetén, mint a váci zsinagóga felújítása.

A MAZSIHISZ vezetői és apparátusa mindenben segíti és segítette azt a kiváló munkát, amelyet a Váci Zsidó Hitközség végzett azért, hogy rendbe tegyék a temetőt, ott létrehozzák az imatermüket, és felújítsák a zsinagógát. Példaszerű az, ahogyan – a MAZSIHISZ minimális anyagi segítsége mellett – előteremtették a hitközség vezetői a felújításhoz szükséges forrásokat.

Abban az esetben, ha egy hitközség tagjának, vagy bárki másnak kifogásai merülnek fel egy hitközség tevékenységével kapcsolatban, úgy kérheti a MAZSIHISZ Számvevő és Számvizsgáló Bizottságának eljárását.

Ez a bizottság rendszeresen és visszatérően ellenőrzi a helyi hitközségeket 2006-2007-ben a bizottság tagjai valamennyi Budapesten kívüli hitközséget felkerestek, áttekintették a felmerülő problémákat, a gazdálkodást és minden más számba jöhető kérdést. A látogatásokon a helyi zsidóság képviselőivel interjúkat készítettek, amelynek anyaga 6 db. DVD-t tölt meg.

Ez a helyzet a Váci Zsidó Hitközség ügyében is, ha valamelyik tag nem kap kielégítő választ egy ügyben, akkor a MAZSIHISZ Számvevő és Számvizsgáló Bizottságához fordulhat.

A Számvelő és Számvizsgáló Bizottságnak természetesen nincs utasítási joga a taghitközség felé, de a megállapításait nyilván tudomásul veszik és intézkednek az esetleg megállapított problémák megoldása érdekében.

A jelenlegi rendszer 2009. január 1. napjától alapvetően megváltozik. (Erről a tényről értesülhettek volna a Szombat olvasói is, ha a 2007. december 16-án tartott közgyűlésen résztvevő tudósító egyrészt nem valótlanságokat ír, másrészt odafigyel és felismeri, hogy mi volt a közgyűlés legfontosabb döntése.)

A Mazsihisz közgyűlése úgy döntött, hogy maga a Szövetség és taghitközségei is áttérnek a mérleg szerinti elszámolásra, nyilvántartásra és a mérleg auditálására könyvvizsgálót fognak megbízni.

Ez azt is jelenti, hogy az egyházi sajátosságoktól eltekintve a Számviteli Törvény legtöbb előírását valamennyi nyilvántartásnak követnie kell és el kell készülnie a mérlegeknek, a könyvvizsgálók pedig minden esetben átvizsgálják az adott évre vonatkozó pénzügyi nyilvántartásokat és csak akkor látják el záradékkal a pénzügyi beszámolót, mérleget, ha abban hibát nem találnak.

A kialakított számviteli rend be nem tartása esetén a helyi hitközség a központi forrásokból nem részesülhet mindaddig, amíg a hibákat nem orvosolja. A könyvvizsgálók természetesen folyamatosan együtt fognak működni a Mazsihisz Számvevő és Számvizsgáló Bizottságával.

A Szövetségnek és a taghitközségeknek a 2008. év áll a rendelkezésére, hogy átalakítsák a számviteli politikájukat, rendjüket, 2009-től – ha valami rendkívüli esemény nem történik – az új szabályok lépnek életbe.

Budapest, 5768. Ádár I. 9.

Dr. Feldmájer Péter
elnök

Feldmájer Péter abban a kiváltságos helyzetben van, hogy elolvashatta a Váci Zsidó Hitközség alapszabályát, melyet e sorok írója, s az általa megkérdezett tagok nem láthattak. Kohn Gábor az egyik „renitens” hitközségi tag tájékoztatása szerint azóta a Mazsihisz számvizsgáló bizottsága ismét járt Vácon, de minderről ő és társai semmilyen tájékoztatást nem kaptak.

Gadó János

Fidel Castro, a zsidók és Izrael

A kubai vezető lemondása nem hoz változásokat a kubai zsidók életében, mint ahogy a többi kubai életében sem – vélekedik Jaime Suchlicki, a Miamiban működő *Kubai Tanulmányok Intézete* vezetője. A „Maximo Leader" sajátos módon több ízben is kimutatta rokonszenvét a zsidók iránt, miközben Izrael Államnak ádáz ellensége volt.

Havannai zsinagóga

Bernardo Benes, annak idején Fidel diáktársa a havannai egyetemen – és 1960-as emigrációjáig a legnagyobb havannai zsinagóga jogásza –, úgy emlékszik, a későbbi forradalmárt kimondottan érdekelte a zsidóság és Izrael. Castro a hatalomátvétel után sem igen bántotta zsidókat – miközben a katolikus egyházzal és más keresztény közösségekkel szemben kimondottan ellenséges volt. Ebben valószínűleg közrejátszott, hogy a zsidók kevesen maradtak a szigeten, javarészt idősek voltak, így nem jelentettek hatalmára nézve semmilyen veszélyt. (A forradalom után a javarészt középosztálybeli zsidók túlnyomó része elmenekült a szigetről.)

Ami viszont Izraelt illeti, Castro mindvégig hűen követte a szovjet anticionista vonalat – még a Szovjetunió bukása után is. 1966-ban kiképző tábort nyitott palesztin gerilláknak – ekkor kezdődött élethosszig tartó szívélyes kapcsolata a palesztin vezetővel. „Jasszer Arafat az az ember, akit mélységesen tisztelünk, szeretünk, akivel mindig szolidárisak vagyunk" – ekképp bókolt a kubai forradalmi vezér a palesztin forradalmi vezérnek. A diplomáciai kapcsolatokat Izraellel „csak" 1973-ban szakította meg, miután aktívan segítette Szíriát a jom kipuri háborúban. 1975-ben az ENSZ-ben Kuba volt egyik beterjesztője a hírhedt cionizmus=rasszizmus határozatnak – amely mellett még 1991-ben, annak visszavonásakor is kitartott. 2001-ben a nem kevésbé hírhedt durbani „antirasszista" konferencián Castro beszédében felszólította a jelenlévőket: „Vessenek véget a palesztin nép ellen folyamatosan elkövetett genocidumnak!"

Mivel azonban Castro anticionizmusa a hivatalos forradalmi ideológia és nem holmi zsigeri zsidóellenesség következménye, izraeli üzletemberek zavartalanul tevékenykednek a szigeten – elsősorban a citrusfélék exportjában és egy havannai irodakomplexum felépítésében lévén érdekeltek.

A zsidók számát a szigeten nehéz megbecsülni. Egyfelől folyamatos az elvándorlás (1992 óta 800 zsidó vándorolt Izraelbe, s onnan felük tovább az Egyesült Államokba), másrészt folyamatos betérés. Ez utóbbi jelenséget egyebek közt a szigeten uralkodó nyomor magyarázza: a zsidóknak rendszeresen juttatnak élelmiszert és egyéb ellátmányt külhoni hitsorsosaik, s ilyen anyagi bőségről az átlag kubai csak álmodozhat. Ehhez hozzájutni csak betérés útján lehet, s van, aki vállalja a viszonylag hosszadalmas procedúrát. Az antiszemitizmus elhanyagolható, nem jelent akadályt. Egy helybéli szerint a sabati istentiszteleten jelenlévők 80 százaléka nem született zsidó. Utóbbiból nem lehet több, mint négyszáz – vélekedik az illető.

JTA/Szombat

A koszovói zsidók jövője

Koszovó február 17-én kikiáltotta függetlenségét. Az ott maradt maroknyi zsidó azonban nem ünnepel olyan eufóriával, mint albán honfitársaik. A gazdasági helyzet egyelőre kilátástalan, az albán nacionalizmus pedig távol áll tőlük, noha őseik ötszáz éve élnek ezen a tájon – még a spanyol inkvizíció elől menekülve telepedtek le az akkor oszmán uralom alatt álló Balkánon.

A hajdani komoly közösség ma ötven főre apadt, gyakorlatilag három nagycsalád (vagy klán) tagjai mindannyian. Prizren városában élnek, és a két helyi nyelven, albánul és törökül beszélnek. Pristinában élő, szerb anyanyelvű hittestvéreik a háború kitörésekor átmenekültek Szerbiába. A prizreni zsidók közül alig néhánynak van munkája, noha felük negyven év alatti. Megélhetésükről és a minimális zsidó keretek fenntartásáról az amerikai Joint gondoskodik.

Az albán nacionalizmus eluralkodása aggodalommal tölti el őket, noha korábban nem tapasztaltak antiszemitizmust. A szaúdi pénz és vele a szaúdi vallási türelmetlenség megjelenése azonban már érezhető – noha a koszovói albánok túlnyomó része szekuláris és Amerika-barát. A prizreni zsidók nosztalgiával gondolnak a titói Jugoszláviára, amelyben nem tapasztaltak vallási-etnikai türelmetlenséget. Éppen ezért java részük vegyes házasságból származik, illetve vegyes házasságban él.

A Joint helyi koordinátora támogatná, ha valamilyen vállalkozásba kezdenének, továbbá szeretné, ha szorosabb kapcsolatot építenének ki a régió más zsidó közösségeivel. Ez utóbbinak azonban nyelvi akadályai is vannak: a prizreni zsidók nem beszélnek szerb nyelven. Kézenfekvő megoldásként kínálkozik az alija, hiszen nem egynek van rokona Izraelben, de a régi világgal való szakításra eddig kevesen szánták rá magukat.

JTA nyomán Gadó János

„Előbb van a zene, aztán a hangszerek”

Agi Mishol izraeli költőnővel beszélget Szántó T. Gábor

„Négyévesen érkeztem ide... más voltam, mint a többiek és szenvedtem miatta... Költőnek lenni azt jelenti, hogy az ember kívülálló” – nyilatkozta néhány éve az erdélyi Szilágycseh községben, holokauszt-túlélők gyermekeként, 1947-ben született, és 1950-ben szüleivel Izraelbe érkező Ági Mishol. Sokhangú és egyedi hangú költő – írják róla. Verseit egyszerre jellemzi pátosz, a közéleti témák iránti érzékenység, másrészt a képzelet és a tudattalan világát célozza. Az élet és önmaga humoros szemlélete teremti meg mindennek egyensúlyát. Tizenhárom héber és két angol nyelvű kötete jelent meg. Számos díj, köztük a Yehuda Amichai Költészeti Díj első kitüntetettje Izraelben. Kfar Mordechaj faluban él 26 éve, régebben mezőgazdasággal foglalkozott, ma líra- szemináriumokat vezet két egyetemen és a Jeruzsálemi Nemzetközi Költészeti Fesztivál igazgatója. Válogatott és új verseinek kötetét Izraelben számos kiadásban, összesen tizenötezer példányban adták el, ami verseskötet esetén könyvszenzáció.

Magyarul kezdünk beszélgetni, azután inkább angolra vált.

Fotó: Szőnyi Andrea

– „Anyanyelvem nem anyám nyelve” – így szokott fogalmazni. Gondot okozott a nyelv Ön és a szülei között?

– Nagyon későn kezdtem a pályám. Gyerekkoromban egy kis településen éltünk. Nem voltak könyveink. Nem olvastam egészen tizennyolc éves koromig. Őrültség, de hamarabb kezdtem verseket írni, mintsem, hogy olvastam volna. A szüleim tudták, hogy költő vagyok, de később sem értették a verseimet, amikor már el tudták olvasni őket. Gyerekként szégyelltem, hogy magyarul beszélnek. Izraeli akartam lenni. Nem hívtam meg például vendégségbe a barátaimat.

– Ön „emlékmécses” gyerek. A szüleinek magyar túlélők voltak a barátai Gedérán. Gyakran kellett például énekelnie vendégeiknek, mint mondta pár éve a Haarecnek adott interjújában, s hogy költőként tulajdonképpen ma is ezt teszi. A Lettre Internationale-ban pedig ezt olvastam magától: „Mindig azt kellett mutatnom nekik, hogy velem minden rendben van, tilos volt azt mutatnom, hogy valami fáj. Szinte a szüleim szüleinek kellett lennem”. Írni azonban csak az utóbbi időben kezdett minderről. Korábban nem érezte e másodgenerációs léthelyzetben az irodalmi témát?

– Sosem foglalkoztam a másodgenerációs élményekkel. Nagyon izraelinek éreztem magam. Egyszerűen azt

hittem, túl vagyok ezen. Miután meghaltak a szüleim, elutaztam Erdélybe. Látni akartam a helyet, ahol születtem. Tavalyelőtt meghívást kaptam Bukarestbe egy egyetemi előadásra, és azt mondtam, el kell mennem Szilágycsehre. És akkor elindult bennem valami. Írtam egy harminc versből álló ciklust. Mind arról szól, milyen volt holokauszt-túlélők gyermekének lenni Izraelben, az 50-es években. Kétféle túlélő van: aki mindig a holokausztról beszél, és aki soha. A szüleim nem beszéltek róla. Azt akarták mindig: állj egyenesen, nézz előre, légy te a válasz a világnak! Egyszer elmentem pszichológushoz, a szüleimről kérdezett. Mondtam, hogy túlélők, de mindez nagyon régi történet. Nevetett és azt mondta: ez átitatja az egész életed, akkor is, ha nem beszélsz róla.

Egyébként érdekes, hogy Bukarestben, ahol megjelent egy kötetem, román költőként akartak adoptálni. Több ízben írtam korábban is magyar vonatkozású verseket, s most hirtelen ezt a hosszú ciklust. Olyan ez, mintha egy adóvevőn kapnál jeleket. Váratlanul jön létre a kapcsolat. Mindenesetre sokkal fontosabb lenne számomra egy magyar kötet, melyben ezek a versek egymás mellé kerülhetnének.

– Azonosulhat-e feltétel nélkül bármiféle közösséggel egy író, vagy a periféria-lét érzése nélkülözhetetlen az írói mivoltához?

– Számomra nagyon fontos a szabadság. Amikor megjelent az amerikai kötetem, a New York Times Book Review politikai költőként írt rólam, de én nem érzem magam annak. Ugyanakkor nem kerülhetem el, mert amikor Magyarországról, vagy Európa bármely más részéről nézem azt a bonyolult helyet, ahol élek, ahol annyi fájdalom és szenvedés akad, és nem normális életet élünk, akkor a politika, tágabb értelemben, valóban minden versemben benne van. Izraeli vagyok. A nyelv a hazám, a héber, amit a legszebb nyelvnek érzek. Nem tudnék olyan országban élni, ahol nem ezen a nyelven kellene beszélnem.

– „Bocsássatok meg, istennők” – írja A múzsákhoz című versében –, „hogy zavarlak titeket történelmünkkel, mely ismétli önmagát”. Harold Bloom irodalomtörténész azt írja: a történelem és a hagyomány túlterheli a zsidó költészetet, ez okozza nehézségeit. Önnek nem okozott gondot soha összeegyez-

AGI MISHOL

*A kerted kivirágzott**

anyámnak, Fried Klárának, z.l.

1.

Nem ismerlek,
az igazat megvallva
te se ismersz engemet.

Látom a rozsdálló drótot a szemedben,
esténként kiürül a lelked,
öledben tonhalsaláta,
mellette a kétszersült,
szemben a tévé.

Anyanyelved nem az anyanyelvem,
ezért szívesebben sétálgatunk:
jobb járni mint ülni,
jobb ülni mint feküdni,
jobb feküdni mint aludni.

Tehát sétálgatunk
és belém karolsz,
azt játsszuk, hogy valamikor
az anyád voltam,
most te vagy az én anyám.

2.

A kasztínai elágazásnál
rám bámulsz
a teherautóba zsúfolt
tehenek szeméből.

Ijedtségemben
a hátukra égetett számokat betűzöm,

forr a lámpa vöröse,

szemem a sárgának könyörög,
hogy válasszon el jobbot baltól,
életet a haláltól.

3.

A nőgyógyász aki a méhedet megvizsgálta,
Kartotékodba ezt írta:
„total collapse” –
odalett az Első Szentély.

4.

Éjjel az ágyamban
óhajod teljesítem:
oldalamon fekszem felhúzott térdekkel.
Aztán álomba süllyedek,
a barna angóra
blúzodba,
mely puha mint a szerelem,
és egyszerű mint a dió.

** az eredeti cím: Nérot néc-heháláv – Az ernyős madártej gyertyái (virág, melynek latin neve: ornitogallum umbellicum)*

tetni a zsidó tradíciót és költő mivoltát?

– Épp ellenkezőleg. A héber nyelvnek oly sok rétege van. A nyelv mindig okosabb, mint te vagy. Sok vers is okosabb annál, aki írja. Ha kimondasz egy szót, visszhangzik a nyelv legaljáig. A feladat néha csupán hallgatni, mert a nyelv mindenütt tele van konnotációkkal. A tel-avivi *Alma* Intézetben hagyományos zsidó forrásokat, például Talmudot oktatunk, de nem ortodox szemszögből, mert a judaizmus a miénk is. Nincs ezzel kapcsolatos monopóliuma senkinek. Nagyon fontosak számomra e források.

– A költészet görög dolog, mint ez a fenti idézetben is megjelenik... a zsoltárok és az Énekeke éneke ellenére. A költészet és erotika viszonya szoros a görögségben, míg a tradicionális zsidó források elutasítják a görög világszemléletet.

– Az erotika ott van mindenütt. Ez maga az élet. Nincs ehhez szükség a görögökre. Nem érzem ezt az ellentmondást. Vannak vallásos költők és vallásos költészeti folyóiratok is Izraelben. Az igazi költők közöttük sem kerülik az erotika témáját. Nem lehetsz költő, ha ilyen határokat szabsz. Én magam is vallásosnak tartom. Lehet, hogy nem abban az értelemben, ahogyan ők, mert én nem vagyok ortodox zsidó, de fontos számomra a spiritualitás. Vallásosnak lenni azt jelenti, hinni valamiben, ami nagyobb nálad. Másként írnak Istenről, mint én, de ez nem jelenti azt, hogy ne volnék vallásos.

– Költő vagy költőnő? – bizonytalan vagyok, hogy illendő mondanom. A nőiség mint téma, vagy mint szemléletmód megjelenik a verseiben?

– Nő vagyok. Yona Wollach-nak, a híres izraeli költőnőnek van egy verse, mely így kezdődik: „A héber szexmániás nyelv”. Ha héberül írsz, neme van a szavaknak. A költészet pedig mélyebb forrásból fakad, mint a nemek. Előbb van a zene, aztán a hangszerek.

– Egy feszült, gyakran háború fenyegette országban él, mely sebeket szenved el, és maga is sebesít.

– A rotterdami költészeti fesztiválon egy japán költőnő azt mondta, irigyel, mert oly sok stimulációban van részem, szemben vele, aki Japánban olyan unalmasan él... Bizonyos értelemben igaza volt. Szüntelen éberségben élünk. Éppen ahhoz kell erőfeszítés, hogy csendben maradjon az ember, ami nélkülöz-

5.

Minden reggel apró szendvicseket
hozok, hogy
a szádban
szavakká legyenek,
hogy lekenyerezhesd a halált:
zabkenyerest,
búzacsírást,
pumpernickelt,
hétmagosat.
Csak egyed
a teljes kenyeret a halál
és a Semmi ellen.

6.

A küszöbön túl
a fénycsövek foglya –
öregasszony egy szál köpenyben
Istennel beszélget.

Valójában a galambhoz fordul,
aki a kórház
betonablakában toporog.

Fehér galamb,
tán szomszédod megszánod,
kibe a lélek hálni jár,
ki a függöny mögött
áramütésektől verdes
az ügyeletes
orvos kezében.

7.

A folyosón,
az ajtó mögött
a hordágy lesben áll:
targonca
a közeli rosszra vár.

8.

Nem kellett volna beáruljalak
a mentőknek.

Ha tehetném, kiszöktetnélek
az állatorvoshoz, hogy örökre elaltasson
e világból.

Átölelnélek és azt suttognám,
édesem, édesem,
csak addig, míg a halál görcsei elmúlnak,
amíg kell,
amíg újjászületsz
a másik oldalon.

9.

Köpenyeden
napról napra fakul
a vörösbegy,

én akárhonnan
visszatérek hozzád,
mint mobil a töltőjéhez.

hetetlen az íráshoz. Egyszerre üdvös és terhes ez a helyzet a költészet szempontjából. Másrészt, ha nem reagálsz a valóságra, gyakran még magadat is közönyösnek látod, nem szólva arról, hogy a közönség, vagy a költőtársak kritikája is elér. Vannak költők, akik nem akarnak ezzel foglalkozni, mások viszont, mint például Jichak Laor vagy Aharon Sabtaj, minden tehetségüket antimilitarista politikai költészetre fordítják. Bizonyos értelemben sajnálom őket. Ez beszűkíti a költői képzeletet, márpedig a költészetnek ennél univerzálisabbnak kell lennie.

– Az olajfa című verse akkor született, amikor a Területeken, biztonsági okokból, palesztinok telepítette olajfák százait vágta ki az izraeli hadsereg. Egy másik nagy visszhangot kiváltott versében (Sahida – Mártír) egy terroristanőről ír, aki terhesnek álcázva robbantja fel magát és környezetét. Politikai versek ezek, empátiakísérletek a palesztinokkal, vagy csak versek, mint a többi?

– Mindhárom állítás igaz. *Az olajfa* elsősorban olajfákról szól. Vidéken élek, érzékeny vagyok a természet rongálására. Ez politikai vers, de nem a „főbejáraton” át közelíthető meg, hanem egy másik ajtón. Egy öregek otthonában például úgy olvasták e versem, mintha éppenséggel róluk szólna. Más szintje működött. A *Sahida* című versem politikai, de nem foglal állást, csupán a szituáció abszurditásáról szól, hogy valaki felrobbantja magát, megölve zsidókat, arabokat, kínaiakat, nem válogatva az áldozatok között. Igaz, sokan félreértették a verset a címe miatt, és le is mondták a lapot, amiben megjelent.

– Kabbalát tanult, fordított ezoterikus könyveket és Álomnaplót írt saját álmaiból fogant versekből. Az álmok szövege egyfajta szabadvers.

– Érdekel a misztika. Három éven át Londonban éltem, ott tanultam kabbalát. A szöveg, a nyelv lenyűgözött. A Zóhár, a Merkaba misztika. Rengeteg inspirációt merítettem belőle. Az álomversek pedig valóban az álmok és a versek rendkívüli hasonlóságán alapultak. Életünk egyharmadát átalusszuk, de az életünk akkor is zajlik. Három hónapon át megpróbáltam még akkor elcsípni és eredeti formájukban közzétenni az álmaimat, mielőtt a tudatom elkezdte volna őket értelmezni. Univerzális témákhoz jutottam így.

…

11.

Csodálatos, ahogy tiszteletedre kibújnak
az ernyős madártej virágai,
látnod kellene
az egész kertet.

12.

Még nem meséltem neked
a fiókáján ülő hollóról.
Egy hónapja előre megrágom neki a diót –

azt se meséltem, hogy a szívemen ül,
és szereti ha fütyülöm az Aranjuez-t.

Őt is leírom,
akkor is, ha a történetben
csak mellékszereplő.
Ha most meghalna,
halála a tiedhez képest felesleges kerülő,
mondaná a mindentudó elbeszélő.

De a puszta jelenlétével is
beérjük.

Poe szerint minden holló
senki-már.

…

14.

A gyászjelentésben
egy mérnök mellé tettek.
Ki azután is, hogy e világot levetkőzte,
rangokkal ékeskedik.
De te,
végre mérnök oldalán vagy.

15.

A szerény szertartásra
kiküldött tisztviselő
átadta a papírokat.
Te, akinek soha nem volt bizonyítványa
egyszerre halotti bizonyítványod lett,
igazi, címeres,
mint azok, kik mindenből
kitüntetéssel vizsgáznak.

Azt is megkérdezték, vajon szeretném-e
ha átírnák apám halotti bizonyítványát.
Aztán magára hagyta a sírkő ikreket,
egymás mellett,
és csengetett.

Kint az utcán
úgy lépkedtem,
mint egy kislány,
aki papírszülei kezét fogja,
kik a szélben zizegnek.

Héberből fordította Uri Asaf

A *Szombat* márciusi számában közölte Yeshayahu Leibowitz (1903-1994) izraeli ortodox zsidó vallásfilozófusnak a zsidó–keresztény párbeszéd lehetetlenségéről szóló provokatív írását, mellyel érdemi indíttatást kívánunk nyújtani épp e párbeszédnek. Mostani és elkövetkező számainkban egy-egy zsidó, illetve keresztény gondolkodó kommentárja jelenik majd meg, s járja körbe Leibowitz kritikai állításait a zsidó-keresztény kultúra fogalmának használhatóságáról és a párbeszéd lehetőségéről.

TATÁR GYÖRGY

Hamlet és a dánok

Yeshayahu Leibowitz írása, *A közös zsidó-keresztény örökség*, polemikus szöveg, amelynek fő célpontja a zsidók és keresztények közti ún. vallásközi párbeszéd, amely létalapjának a közös vallási örökséget tekinti. Mint valamennyi vitairatának, ennek hangneme is éles, gondolatmenete tiszta és világos, világképe a végtelenségig leegyszerűsített és következetes. Szemléletének ortodoxiája abban fejeződik ki, hogy mintegy a rabbinikus judaizmus természettudósa nyilvánul meg benne: ha egyszer a judaizmus a halacha és a micvák rendszere, és semmi egyéb, a kereszténység pedig a Jézus megváltó áldozatában való hit, valamint a halacha megtagadása, és semmi egyéb, akkor a „közös örökségről" folytatott bármilyen eszmecsere csupán a közös műveletlenség irányában történő kétoldalú asszimiláció egyik szociológiai megnyilvánulása.

Nem kétségbe vonható, hogy Leibowitznak a közös vallási örökség eszméjét képviselő legtöbb szereplővel szemben igaza van. Éleslátása nagyon is elkelne abban a kiterjedt vallásközi világban, ahol mára már mind a teológiát, mind a vallástörténeti gondolatokat összecserélik a közös sajtótájékoztatók politikailag ritualizált fecsegésével, és kenetteljes diplomáciájával. Nehéz üresebb és semmitmondóbb ünnepi beszédet elképzelni az efféle konferenciák közös zárónyilatkozatainál, gyűjteményes köteteinél, és a kifejezetten az efféle „párbeszédre" szakosodott bizottságok bürokratikus tudatlanságánál.

Leibowitz szemléletének azonban van egy igen súlyos korlátja. Hogy Rosenzweiget parafrazeáljuk, meg van győződve arról, hogy mindkét vallást Isten teremtette, mégpedig természetesen olyannak, amilyenek. Annak idején Rosenzweig éppen az efféle szemlélettel szemben hangsúlyozta, hogy „Isten a világot teremtette, nem a vallást". Tisztára halachikus hozzáállásából fakadóan, Leibowitz mintha képtelen volna úgy olvasni az Írást, mintha ezt először tenné, úgy hallgatni Isten beszédét, mintha neki magának kellene azt kihüvelyeznie, és a maga életére alkalmaznia. Számára mindez már mind megtörtént, a rabbinikus bölcsek már mindent egyszersmindenkorra megfejtettek, s ha a világ fejlődési folyamatai talán még mindig tartanak, a vallás végérvényesen elkészült, alakulása befejeződött. A világon lehet még gondolkodni, hiszen az befejezetlen, de a vallás immár olyan örökkévaló, akárcsak tulajdonképpeni alkotója.

Szóban forgó írásában a kereszténység még csak nem is a judaizmus hitehagyó eretnekségeként jelenik meg, hanem mint a hanyatló hellenizmus valami önálló fejleménye, amely saját inspiráció híján felszínesen plagizálja a zsidóságot. Ennek alátámasztására veti fel izgalmas – és kétségkívül nagyon szellemes – hasonlatát, amelyben a kereszténységet Shakespeare *Hamlet*jéhez, a judaizmust pedig a dán kultúrához, és annak történelméhez hasonlítja. Értelemszerűen, a kereszténység éppúgy nem a judaizmusból nőtt ki, ahogyan a *Hamlet* is az Erzsébet-kori angol késő reneszánsz szülötte, nem pedig a dán nép kultúrtörténetéé. Jóllehet az angol drámaíró mind a témáját, mint annak helyszínét egyaránt a dánoktól kölcsönözte, művét nyilvánvalóan nem a dán szellem inspirálta, s szellemi gyökereit tekintve még érintőlegesen sincs köze a dánokhoz.

Leibowitz hasonlata megvesztegető, nyomokban igazságokat is tartalmaz, számos részlet éles megvilágítására kiválóan alkalmas is, de abszurditásának kifejtéséhez további kiegészítésre szorul.

A hasonlat pontosabb volna, ha feltennénk, hogy a *Hamlet* mindenkori brit kiadásai két részből állnának. A vaskos könyv első – nagyobbik – fele foglalná magában azt az eredeti dán krónikát, amelyből Shakespeare dolgozott, és ehhez csatoltan nyomnák ki mindig a *Hamlet* című drámát, mégpedig mint a dán krónika voltaképpeni lényegét, és annak végső, beteljesítő értelmét. Képzeljük csak el: a hatalmas könyv első része alkotná az ún. *Ó-Hamlet*et (amit a dánok persze nem fogadnának el, számukra az továbbra is az ő *Krónikáj*uk), és ehhez csatlakozna aztán a Shakespeare-i *Új-Hamlet*, ami ugyan vékonyabb volna, de a brit olvasóközönség számára az egyetlen optika, amelyen át egyáltalán rálátnának a megelőző részre.

A britek természetesen úgy tartanák, hogy a dán krónika (az *Ó-Hamlet*) kétségbevonhatatlanul a dán nép valóságos történetéről szól, legalábbis a maga egy-

szerű, betű szerinti dán olvasatában, ám számukra igazából Shakespeare *Új-Hamlet*je felől olvasandó, amely kibontja az előbbi szimbolikus-spirituális olvasatát. A probléma, ami Leibowitz horizontján nem jelenik meg, az az, hogy egyedül a színmű-függelék teszi lehetővé a britek – és mindenki más – számára, hogy részesei legyenek a dán nép felülmúlhatatlan történetének, hogy egyáltalán közük lehessen ahhoz. Hiszen mi módon léphetnének be másképp egyáltalán a dánok közé, ha nem Shakespeare-en keresztül?

Ellenünk lehetne vetni talán, hogy Shakespeare *Hamlet*je nem törli el a dán krónika által megjelenített dán szokásokat és törvényeket, de hát ezt nem volna könnyű bizonyítani, tekintve hogy egy maroknyi szakemberen kívül élő ember nem akad, aki valaha is tanulmányozta volna a szóban forgó krónikát. Hasonlatunkat természetesen nem lehet a végsőkig feszíteni. Leibowitznak feltétlenül igaza van mindazok elítélésében, akik részt vesznek a Hamlet-közi párbeszédben, azaz arra az álláspontra vélnek helyezkedni, hogy nincsen végső különbség a krónikában szereplő dán királyfi, és a színműben szereplő dán királyfi között. Indulatai jogosak azok a dánul egy szót sem tudó, s a dán krónikát lassan már hírből sem ismerő dán „származású" értelmiségiek ellen, akik mellesleg Shakespeare drámáját is leginkább csak filmekből ismerik, mégis az állítólagos párbeszéd dán oldalán óhajtanak fellépni.

Leibowitz világlátásának legproblematikusabb pontja ott lép a napvilágra, ahol így ír: „Könnyen belátható, hogy a hanyatló hellenizmusból a judaizmussal való bármiféle kapcsolat nélkül is kifejlődött volna a kereszténység, vagy legalábbis egy nagyon hasonló vallás." Nos, nem olyan „könnyen belátható", ilyen horderejű állítást bizonyítani kellene. Ahogyan az sem volna „könnyen belátható", hogy – teszem azt – Shakespeare *Hamlet*je a dán krónikával való bármiféle kapcsolat nélkül is kifejlődött volna, vagy legalábbis egy nagyon hasonló színmű. A fő probléma ugyanis épp ez: hogy olyasmi, mint a Shakespeare-i *Hamlet* úgy jön-e létre egyáltalán, hogy „kifejlődik"?

A szerző az ELTE BTK Filozófia Intézete Általános Filozófia Tanszéke tanára

KARASSZON ISTVÁN

Hablatyolás

Leibowitz kiindulópontja rossz; Goethét idézi – akit gondolkodóként becsülök, költőként bálványozok, vallási kérdésekben viszont teljesen inkompetensnek tartok. Vajon melyik vallásra mondott igent Goethe? Aki úgy nyilatkozik, hogy „akinek tudománya és művészete van, annak már van vallása is, akinek viszont se tudománya, se művészete, annak legyen vallása"1 – nos, az elárulta, hogy a vallás lényegéből semmit se értett meg! Aki a vallást tudomány- és művészetpótléknak tartja, az éppenséggel azt az „exisztenciális pluszt" (H. Ott) nem érti,

amit a vallás adhat az emberiségnek. Kéretik tehát éppen vallási kérdésekben zárójelbe tenni Goethe vélekedését.

A végkövetkeztetés értelemszerűen helytelen. A zsidóság idegenkedése a keresztyénségtől nem elvi alapú, hanem igenis gyakorlati: évezredes rossz tapasztalaton nyugszik. Elveiben a zsidó vallás aligha mond nemet akár emberre, akár vallásra. Tudom, naivitás, ha a történelemből ki akarjuk iktatni az emberi hibát és gyengeséget, az idegenkedés tényleges okát, de ebben az esetben jó lenne erre törekedni. A történelemben ismételten megnyilvánuló ellenségeskedés, el egészen az exisztenciális megsemmisítésig, nyilván „idegenkedéshez" vezet – de ide számítom még a jóindulatú agresszivitást is, amit a zsidómisszió jelentett. Világos, hogy ez a zsidó egyének irányában mutatott jóindulat a zsidóság egészére nézve fenyegető. Van-e alternatívája annak a javaslatnak, hogy mindennémű agresszivitással hagyjon fel az a fél, amelyik testvéri kapcsolatra törekszik a zsidósággal?!

A kettő között mindazáltal sok okos és értelmes megállapítást tesz Leibowitz cikke, amelyről legalábbis beszélni érdemes lehet. Érdemes azon elgondolkozni, hogy lehet-e a zsidóságot csupán „a Tóra és a micvák vallásának" tekinteni, és ezen az alapon tagadni, hogy a keresztyénség a zsidóságból nőtt ki. Tudjuk: a zsidó háború után jelentős változáson ment keresztül a zsidóság; a tragikus esemény pozitív megfogalmazásban úgy hallatszik, hogy a vallás egy újabb „formatív periódusát" élte meg, és fölkészült a hosszú száműzetésben való életre. Értelmes ember ennek értékét aligha becsüli alá! Viszont az is tény, hogy a palesztinai zsidóság korábban lényegesen szélesebb spektrumot mutatott föl, mint „a Tóra és micvák vallása". Hol vannak már a szadduceusok, esszénusok, zélóták, szikáriusok, hol van az alexandriai zsidóság, vagy a kisázsiai zsidóság? Ne tévesszen meg bennünket az a tény, hogy a farizeus-rabbinikus irányzat olyan szellemi és lelki értéket hozott létre, ami páratlan érték! De mi veszett oda? – Nos, a keresztyénség nyilván *ebből* a zsidóságból nőtt ki (nem a maiból). Bibliahasználatában Hieronymusig (Szent Jeromosig, IV. század) az alexandriai zsidóság kánonját használta, a Septuagintát – amit a farizeus-rabbinikus irányzat soha nem ismert el, de attól még zsidó munka! Természetesen Hieronymus aztán átáll a palesztin kánon követésére, s hangsúlyozza a „hebraica Veritas"-t (héber igazságot). Melyik kánon azonban nevezhető jobb zsidó műnek? Nyilván egyik sem;

mindkettő egyformán zsidó – hiszen a zsidó vallás a lehető legszélesebb spektrumot tudja vallásában átfogni.

Keresztyén ember számára nem fogadható el, hogy a „görög vallás hatodik stádiumának" tekintse a keresztyénséget. Ezt gondolhatta Markión is, de a botcsinálta teológust már saját korában is tévtanítónak tartotta az egyház. Ő volt ugyanis, aki ténylegesen a „Törvény eltörléséről", a judaizmus kiiktatásáról beszélt, még a II. század derekán. Gyors és egyértelmű volt a válasz: a keresztyénség a Törvény beteljesüléséről, nem eltörléséről szól, legalábbis ha saját önértelmezését tekintem. Talán szabadna javasolnom mindazáltal, hogy az I. századi zsidóság (ide számolom Pál apostolt is) milyen sokféleképpen értelmezte mind a héber „tórá", mind pedig fordításában a görög „nomosz" szavakat. Félek, Leibowitz értelmezése elég egyoldalú ezekkel összevetve… – Az érvelése mindenesetre ténylegesen előfordul keresztyén körökben is, csak fordított előjellel. Némelyek kissé vulgár-teológus szinten úgy látják, hogy Pál apostol meghamisította az eredeti jézusi üzenetet. Azt a tényt pedig, hogy az ókori egyház zsinatai görög filozófiai fogalmisággal próbálták összegezni az egyház üzenetét, sokan árulásnak tartják. Mivel csak kitűnő írásokat vagyok hajlandó idézni, így kérem Olvasóimat, hogy figyeljenek Thorleif Boman magyarul is megjelent könyvére: *A héber és a görög gondolkodásmód egybevetése*, Budapest: Kálvin Kiadó, 1998, ahol tetten érhetik ezt a gondolkozást. Úgy ítélem azonban, Vermes Géza könyve sem áll ettől a gondolkozástól messze: *A zsidó Jézus*, Budapest: Osiris, 1995. – Hangsúlyozom: ez nem az én véleményem, sőt szöges ellentétben áll azzal. Ez a vélemény alábecsüli ui. azt a hatalmas szellemi produkciót, amivel akár Pál apostol, akár a zsinati atyák az eredeti héber/arám üzenetet átültették a görög/európai gondolatokra. Ezt a munkát lehet részleteiben kritizálni – de elutasítani, vagy nagyszerűségét tagadni annyit jelent, mint szemet hunyni olyasvalami előtt, ami pedig évezredes jelentőségű szellemi produkció volt.

S itt én is szeretnék egy kicsit „hablatyolni"; Leibowitz nyelvére fordítva ez annyit tesz, hogy szeretnék „a közös zsidó–keresztyén örökség" mellett kiállni. A legnagyobb tisztelet mellett is úgy látom, hogy szerzőnk nincs kellőképpen tudatában annak a ténynek, hogy az elmúlt évezredekben nyomtalanul tűntek el olyan világbirodalmak, mint Egyiptom, Asszíria, Babilon – és a többi. A XIX. századnak kellett őket újra felfedezni, hogy szellemi kincseik maradékát beépíthessük gondolkozásunkba. Nem óriási dolog, hogy van egy olyan vonulat, ami háromezer év óta folyamatos?! S hogy ezt a folyamatosságot pont olyan valaki tagadja, aki ennek része – számomra ez botrány! Elfogadnám, ha részleteiben kritizálná a folyamatot Leibowitz, ha ezt vagy azt a részét kritizálná, ha pontosítaná a hagyományozást; de a tagadás számomra elfogadhatatlan. Igaz, hogy az őskeresztyén üzenet görög területre lépésével változásokon is keresztülment; igaz, hogy a Római Birodalom bukásakor az európai Középkorba lépéssel sok minden változott az egyházban. S az is igaz, hogy mindezt lehet kritika alá vonni. De tagadni, lesöpörni az asztalról és megvetni – nos, ez minden, csak nem tisztességes történészi magatartás! Arisztotelész bizonnyal nem keresztyén gondolkozó volt; de hát a Középkorban igenis az egyház hívta fel egész Európa figyelmét arra, hogy milyen kimagasló filozófus élt Görögországban, s oroszlánrésze van abban, ha Arisztotelész a mai európai filozófiának is része. Mint ahogy elfogadom, hogy a Héber Biblia keresztyén magyarázata nem „kóser" egy zsidó hívő szemében; de az is igaz, hogy hosszú századokig éppen a keresztyénség emlékeztette Európát erre a páratlan könyvre, hiszen a száműzetésbe (és sokszor üldöztetésbe) kényszerült zsidóság ezt nem tudta volna megtenni. Mi értelme van tagadni ezeket az összefüggéseket? Keresztyén részről, legalábbis: semmi. Keresztyén nem tehet mást, mint vallja: a zsidóság az „idősebb testvér" számára. Aki ezt tagadja, az nem keresztyén.

Igaz: a testvérek közel állnak egymáshoz, s ezért vitáik is néha hevesebbek. Ilyen van, de a testvéri kapcsolat akkor is megmarad. Zsidóság és keresztyénség között éppen az a probléma néha, hogy túl közel vagyunk egymáshoz, s igazi Scherer-féle *ressentiment*-t (neheztelést) érzünk, ha ez a közös mégis valahol más! Hogy példát hozzak: a Messiás-hit a keresztyénségben alapvető. Az a keresztyén, aki nem vallja, hogy Jézus Krisztus a Messiás – nos, az nem is keresztyén. Hány zsidó vallhatja azonban, hogy egyáltalán nem hisz a Messiásban; attól még zsidó marad! Vagy a túlvilági élet is hasonló: aki nem hiszi, hogy Krisztus feltámasztja őt a halálból, annak hiábavaló a hite (így Pál apostol…) A zsidó vallásban is van feltámadás-hit; aki akarja vallja, aki akarja tagadja. Tehát ugyanaz a vallásos elem az egyik vallásban alapkérdés, míg a másikban opcionális. Hogy fordított példával éljek: a szombat-nap megtartása sokkal erősebb a zsidóságban, mint a keresztyénségben a vasárnapé. Úgy gondolom azonban, hogy éppen egy felvilágosító párbeszéd járulhat ahhoz hozzá, hogy ezek a különbözőségek (amelyek azért tűnnek néha irritálónak, mert saját vallásunkban is megvannak) ne elválasszanak, hanem tiszteletet parancsoljanak.

S itt van egy félelmem: az, hogy Leibowitz írását félelem diktálta – talán olyan félelem, amelyet éppenséggel rossz tapasztalatok gerjesztenek. Hogy ti. az irénikus párbeszéd a vallási határvonalak fellazítását eredményezi (mint ahogy régebben a zsidómisszió is ilyen célokat szolgált a maga módján). Több évtizedes munka a keresztyén ökumenizmusban azonban azt mondatja velem, hogy ez a félelem alaptalan. Az ökumenikus (keresztyén felekezetek közötti) párbeszéd soha nem arra irányult, hogy megszűnjenek a felekezeti különbségek, sőt fordítva: éppenséggel más felekezeti tradíciók megismerése tudatosítja bennünk saját hovatartozásunkat. Nemes konfesszionális öntudata igazán annak van, aki párbeszédben áll más felekezetekkel is – körülbelül úgy, mint ahogy egy idegen nyelv megtanulása által nem elfelejtjük anyanyelvünket, hanem éppenséggel tudatosabban használjuk azt! S nem tudok mást kívánni, mint hogy a párbeszéd és egymás iránti tisztelet minél gyakoribb megvalósulása során mind zsidók, mind keresztyének erősödjenek saját önértelmezésükben – az európai kultúra lesz erősebb ezáltal!

A szerző a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Ószövetség-tanszékvezetője

1 „Wer Wissenschaft und Kunst hat, hat auch Religion. Wer alle beide nicht hat, der habe Religion."

Lépjünk egy aprót előre

A Peszachot megelőző szombat Sábát HáGádol, értelmezési zavar elkerülése végett célszerű úgy fordítani: a szombat, amely nagy. Elnevezésének forrása nem található meg a T'náchban, és a talmudi irodalomban sem, éppen ezért a középkorban számos autoritás tett kísérletet a fogalom keletkezésének meghatározására. Az egyik magyarázat szerint az elnevezés a különleges háftárával van összefüggésben, melyet ekkor olvasunk, pontosabban azon gondolatával, miszerint a jövőben egy bizonyos nap *gádol*, azaz nagy lesz. Malachi próféta könyvében áll: „Íme, elküldöm majd Illés prófétát, mielőtt eljön I-sten nagy és félelmetes napja". A próféta a jövőbeli megváltásról szól, Peszách ünnepe reprezentálja az ókori megváltást, a jövendő megváltás archetípusa is egyben. Ezért tanítja a Talmud: „Rabbi Jehosua mondja: Niszán hónapban teremtetett a Világ, megszűnt őseink fogsága Egyiptomban, és Niszán hónapban lesz majd a megváltás". A hagyomány, mely szerint Illés próféta lesz előhírnöke a messiási kornak, kötelez, hogy olvassuk e prófétai szakaszt, mely utal a „nagy napra".

E szombat már Egyiptomban is alapvetően különbözött minden korábbi sábesztől. A kommentárok szerint senki sem élvezhette az Ö-való szent pihenőnapját. A szolgálat ezúttal nem pihenés által, hanem egészen más módon történt. A nép tagjai parancsba kapták, hogy hozzanak egy bárányt, ez pedig felkeltette a bálványimádó egyiptomiak figyelmét. Őseink e bárány elhozásával teljesítették kötelességüket. Azon a szombaton egyetlen parancsolat volt számukra kötelező, és azáltal, hogy ezt a micvát megtartották, tökéletesen teljesítették az Ö-való akaratát. Ez a másik lehetséges magyarázat. A harmadikat izé, folklorisztikusnak nevezzük. Évszázadokon át

Fotó: Tóth Csilla

évente két nap volt a zsidó ember életében, amikor biztos lehetett benne, hogy rabbija drósét, kis túlzással ünnepi beszédet fog tartani, az egyik Jom Kippur, a másik Peszách előtti sábeszra esett. Más alkalmakkor beszélhetett, de e két esetben köteles volt. Eszerint e nap a közösség nagyjának szombatja volt, elődeim ekkor ismertették az ünnep előírásait.

Változnak az idők, a rabbik napjainkban többet beszélnek, előfordul az is, hogy kevesebbet mondanak, viszont akkor nem háláchikus előírásokat fejtenek ki, hanem köszöntőt mondanak/írnak. Ezekből általában nem maradhat ki, hogy töltsék kellemesen, főképp legyen kóser, üljék körbe családtagjaikkal a széder-tálat, igyanak négy pohár bort, tekintsenek magukra úgy, mintha most szabadulnának az egyiptomi fogságból, az áfikomanért ígért ajándékot vegyék meg gyermekeiknek, a négy fiúról is gyakran szólnak, meg persze jövőre az újjáépült Jeruzsálemben, vegyék úgy, hogy mindezt leírtam. Ezen felül szeretném felhívni a nyájas olvasó figyelmét, hogy Peszách nem kétnapos, sőt, durván fogok fogalmazni: tartsák legalább emlékezetükben az utolsó két napot is. Úgy vettem észre, hogyha a második Szeder estét követően véget érne Peszách, kevesen ejtenének krokodilkönnyeket. A hagyományhoz ragaszkodók lelkesen tartják meg a tavaszi-peszáchi nagytakarítást, bevásárolnak, főznek, imádkoznak, terítenek, de a második este végére elfogy a lendület. Kijöttünk Egyiptomból, szolgaságból-szabadságba, beszéltünk róla, még az is rendben van, hogy pár napig nem eszünk kenyeret, nem iszunk sört, de az utolsó két teljes ünnepnap nem tartozik a kedvencek közé, és akkor még finoman fogalmaztam. A zsinagógai kedvcsinálók első pontja e nehéz napokra a mázkir kihirdetése (mer' arra eljönnek), de ez a legnagyobb jószándékkal sem több harminc percnél, kell keresni más örömöket is. Mindjárt ott a hetedik nap, mely az év legunalmasabb napjának nevezhető. Központi olvasmánya a Sirát háJám, vagyis a tenger dala, emlékeztet a tényre, hogy e napon keltek át Mózesék a Nádas-tengeren egyiptomi barátaink őszinte szomorúságára. A tenger előtt felsorakozva jó zsidó szokás szerint vita támadt, őseink négy nagy táborra szakadva próbálták érvényre juttatni igazságukat. A konfliktus kiváltó okát az óriási fegyverarzenállal felsorakozó egyiptomiak jelentették, a rabságból frissen szabadult zsidók egy része az azonnali kapituláció mellett tette le szavazatát, mások azzal az építő javaslattal álltak elő, hogy vessék magukat a tengerbe, a harmadik, militáns felfogású egység kivont szablyával indult volna sorsdöntő ütközetbe, míg a korszak jámborai hangos fohásszal kedveskedtek az Egek Urának. Egyik sem tűnt követendő útnak. Jött viszont egy Náchson nevű férfi, aki váratlant húzott: szó nélkül belegázolt a tengerbe, a többi már történelem. A kiváló törzsfő jelentéktelennek látszó tette emlékeztethet, hogy nehéz helyzetben nem segít sem gyávaság, sem önpusztítás, sem harci kedv, sem ima, egyet tehetünk: lépjünk egy aprót előre.

Kis igazság, nagy öröm, tartalmas ünnepet mindenkinek.

Darvas István
rabbi

Modern zsidó költők

Modern zsidó költőket bemutató, egy éves sorozatunkat Joszif Brodszkij versével indítjuk. Jövő hónaptól jiddis költők műveinek fordításait kínáljuk az Olvasónak, majd angol nyelven alkotó lírikusokból válogatunk, és rövid életrajzukat is közöljük.

Fordítói munkámat jiddis versek nyersfordításaival Komoróczy Szonja Ráhel, az alábbi Brodszkij vers orosz nyersfordításával Szőnyi Andrea segítette. Válogatásom alapjául elsősorban a *The Penguin Book of Modern Yiddish Verse* (ed. Ruth R. Wisse, Irwing Howe, Khone Shmeruk, Viking Penguin Inc., New York, 1987), a *Voices Within The Ark, The Modern Jewish Poets* (ed. Howard Schwartz, Anthony Rudolph, Avon Books, New York, 1980) s a *Passionate Renewal*, *Jewish Poetry in Britain Since 1945* (ed. Peter Lawson, Five Leaves Publication, 2001) antológiák szolgáltak, de forrásként használtam az *An Anthology of Modern Yiddish Literature* (ed. Joseph Leftwich, Mouton Co. N.V., Publishers, The Hague) s az *American Yiddish Poetry* (ed. Benjamin és Barbara Harshaw, University of California Press, 1986) súlyos kötetét is, s persze az Internet megannyi honlapját. A versek – egy-két darab kivételével – először jelennek meg magyarul.

Halk reményemet is szeretném megosztani az Olvasóval. Aaron Zeitlin jiddis költő írta sok évtizede: *„Kinek van szüksége egy versre – jiddisül, noch dazu? / Mi reménytelen a földön, csak az a szép, / csak az az isteni, ami odavész, / csak az alázat lázadó.”* Bízom benne, hogy prózai korunkban a huszadik századi zsidó költészetből szemelgető válogatás nem csupán az irodalombarátok figyelmét kelti fel, hanem új olvasókat is szerez a verseknek.

Szántó T. Gábor

JOSZIF BRODSZKIJ

Zsidó temető Leningrád mellett

Zsidó temető Leningrád mellett.
Dőlt kerítés korhadó lécekből.
A dőlt kerítés mögött ott fekszenek sorban
jogászok, boltosok, zenészek, forradalmárok.

Maguknak énekeltek.
Maguknak gyűjtögettek.
Másokért haltak meg.
De előbb befizették az adót,
tisztelték a törvényt,
s e kilátástalanul materiális világban
talmudot tanultak,
idealisták maradtak.

Lehet, hogy többet láttak.
Az is, hogy vakon hittek.
De türelemre tanították fiaikat,
míg maguk önfejűvé váltak.
És nem vetettek gabonát.
Soha nem vetettek gabonát.
Csak ők feküdtek
a hideg földbe, mint a mag.
És örökre beletemetkeztek.
Azután pedig – betemette őket a föld,
gyertyák gyúltak,
és az Emlékezés napján
hidegtől fuldokló,
éhes öregemberek
fejhangon kántáltak a megnyugvásról.
És meglelték.
Az anyag széthullásában.

Semmire sem emlékezve.
Semmit sem felejtve.
A korhadó lécekből ácsolt dőlt kerítés mögött,
négy kilométerre a villamos végállomástól.

1958

Szántó T. Gábor fordítása

Joseph Brodsky / Joszif Brodszkij (1940–1996) zsidó származású orosz, majd amerikai költő, esszéista, 1987-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. 1964-ben munkakerülésért, mint „élősködőt" öt évre Északra száműzték, ahonnan másfél év után nemzetközi nyomásra szabadult. Kihallgatási jegyzőkönyve tragikomikus kordokumentum. Publikálni szinte nem tudott, szamizdatban vált annál ismertebbé. Anna Ahmatova költőnő körének legfiatalabb tagja volt.

1972-ben kiutasították a Szovjetunióból, emigrációba kényszerült. Az USÁ-ban több egyetemen tanított, és angolul kezdett írni. Az orosz hagyományokhoz, a zsidó vallásos érzülethez és a kereszténységhez egyaránt kötődő, műveiben gazdag mitológiai műveltséganyagot felhasználó, széles látókörű európaiságból is táplálkozó költészetét intellektuális és érzelmi sokszínűség, filozófiai mélység, csendes irónia jellemzi.

A leningrádi, „Észak Velencéjéből" származó író hosszú esszéje kedvenc városáról, Velencéről szól, évente ismétlődő utazásainak színhelyéről. Végrendelete értelmében itt is temették el. Brodszkij művét Robert Morgan amerikai festőnek ajánlotta, aki több mint 30 évig Velencében élt. A *Watermark* az ő fotóival illusztrált exkluzív, 50 példányos, kézzel merített papírra nyomott kiadásban is megjelent 2007-ben, egy példány ára 5000 dollár.

A *Velence vízjele* idén jelenik meg a Typotex könyvkiadónál.

JOSZIF BRODSZKIJ

Velence vízjele

1977-ben egy novemberi délután a Londra szállodában, ahol a „Másként gondolkodók biennáléja" jóvoltából tartózkodtam, felhívott Susan Sontag[1], aki a Gritti-ben lakott, szintén a rendezvény vendégeként. „Joseph, mit csinálsz ma este?" kérdezte. „Semmit. Miért?" – feleltem. „Hát csak összefutottam ma a piazzán Olga Rudgedzsal[2], ismered?" „Nem. Aki Pound[3] barátnője volt?" „Az. És meghívott ma estére, és nem akaródzik egyedül menni. Nincs kedved velem jönni, ha nincs jobb dolgod?" Nem volt jobb dolgom, és azt feleltem, persze, elmegyek vele, mert nagyon is jól értettem Susan félelmeit. Felteszem, én még jobban aggódtam volna. Kezdjük azzal, hogy az én mesterségemben Ezra Pound nagyágyú, csaknem egy egész iparág. Egy csomó amerikai grafomán tartja egyszerre mesternek és mártírnak.

Fiatalkoromban elég sok versét fordítottam le oroszra. Csapnivaló fordítások lettek, de majdnem eljutottak a megjelenésig egy vastag folyóiratban, hála egy krypto-náci szerkesztőnek (aki

most természetesen dühödt nacionalista). Szerettem az eredeti szöveget, mert kiérleletlenül friss hangon és feszes versformában szólalt meg, sokféle témában és stílusban, és olyan széles kulturális háttérrel, amely akkor számomra még felfoghatatlan maradt. Tetszett, hogy kimondta, újítsuk meg!, helyesebben szólva tetszett addig, amíg nem értettem meg, hogy azért kell azt a valamit megújítani, mert meglehetősen régi volt, és hogy végső soron egy kozmetikai üzletbe kerültünk. Ami szenvedéseit illeti a Szent Erzsébet Intézetben, orosz szemmel nincs min fölháborodni, és mindenesetre sokkal jobb, mint az a kilenc gramm ólom, amelyre bőven rászolgált avval, amit másutt a háború alatti évek rádióadásaiban összehordott. A *Cantos* darabjai is hidegen hagytak, a régi hibát követte el, szépségre törekedett mindenáron. Furcsa, hogy valaki, aki oly sok évig élt Itáliában, nem jött rá, hogy a szépségre nem lehet törekedni, mert az mindig egy másik, gyakran közönséges törekvésnek a melléktermése. Arra gondoltam, érdemes lenne a verseit és a beszédeit egy közös kötetben kiadni, mindenféle tudós előszó nélkül, és megnézni, mi történik. Egy költőnek minden más emberfajtánál jobban illene tudnia, hogy az idő számára nincs távolság Rapallo és Litvánia között. És még azt is gondoltam, mennyivel emberibb lett volna elismernie, hogy elrontotta az életét, mint belemerevedni az üldözött zseni pózába, aki Itáliába visszatérve úgy tesz, mintha nem emlékezne rá, hogy valaha hogy lendítgette fasiszta köszönésre a karját, vagy arra, hogy az mit jelentett, kitérő válaszokat adni az interjúkban, és kalapban meg miegymásban eljátszani a bölcset, aminek végeredménye egy olyan alak lett, mint Hailé Szelasszié. De még mindig akadtak barátaim, akik nagyra tartották, és most találkozóra indultam öreg barátnőjéhez.

A megadott cím a városnak a Salute negyedébe szólt, ahol a legnagyobb arányban laktak külföldiek, különösen angolszászok. Némi keringés után megtaláltuk a házat, nem messze onnan, ahol Régnier lakott az 1910-es években. Becsöngettünk, és az első dolog, amit megláttam, miután a parányi, csillogóan fekete szemű hölgy kinyitotta az ajtót, a költő mellszobra volt, Gaudier-Brzeska[4] műve a nappali padlóján. Rám tört az unalom, hirtelen, de tartósan.

Felszolgálták a teát, de alighogy belekortyintottunk, az apró, ősz hajú, takaros háziasszony, akiben még hosszú évekre való erőtartalék sejlett, felemelte szikár mutatóujját, mintha egy láthatatlan és képzeletbeli barázdába illesztené, és ráncos ajkai közül előtört az ária, amelynek partitúrája már legalább

1945 óta közismertté válhatott. Hogy Ezra nem volt fasiszta, hogy féltek az amerikaiaktól (ami felettébb különösen hangzott egy amerikai szájából), attól, hogy székre ültetik, hogy fogalma sem volt, mi folyik, hogy nem voltak németek Rapallóban, hogy csak havonta kétszer ment fel Rómába a rádióadás felvételére, hogy az amerikaiak, már megint ők, tévedtek, amikor azt hitték, hogy Ezra komolyan gondolta… Egy bizonyos ponton feladtam, már nem figyeltem, ami nem esett nehezemre, minthogy az angol nem az anyanyelvem, és csak belebólintottam a szünetekbe vagy amikor megszakította monológját egy-egy tikk-szerű „*Capito*?" kérdéssel. Egy lemez, gondoltam, „her master's voice".[5] Légy szépen udvarias és ne szakítsd félbe a ladyt, zagyvaságokat beszél, de hisz benne. Azt hiszem, van bennem valami, ami mindig tiszteletben tartja az megszólaló ember fizikai megjelenését, tekintet nélkül arra, mit is beszél, mintha annak a ténye, hogy valakinek mozog a szája, fontosabb lenne, mint ami mozgatja. Még mélyebben süllyedtem a karosszékembe, és megpróbáltam a kekszekre koncentrálni, minthogy vacsoráról szó sem volt.

Merengésemből Susan hangja ébresztett föl, ami azt jelentette, hogy a lemez lejárhatott. Volt valami furcsa a hanghordozásában, amire hegyezni kezdtem a fülemet. „Na de Olga, ugye nem képzeli, hogy az amerikaiak a rádióadások miatt orroltak meg Ezrára? Ha csak a rádióról lett volna szó, akkor Ezra nem lett volna más, mint egy újabb Tokyo Rose.[6] Ez volt a legnagyszerűbb riposzt, amit valaha is hallottam. Olgára néztem. Meg kell hagyni, vitézül fogadta. Pontosabban profiként. Vagy lehet, hogy meg sem értette, amit Susan mondott, bár ez nem valószínű. „Hát akkor mi miatt?" – érdeklődött. „Mert Ezra antiszemita volt" – válaszolt Susan, és láttam, ahogy a lady ujja köröző tűként ismét beletalál a barázdába. A lemeznek ezen az oldalán a következőt hallottuk. „Mégiscsak rá kellene ébredni, hogy Ezra nem volt antiszemita, végül is Ezrának hívták, néhány zsidóval is barátkozott, köztük egy velencei admirálissal, aki…" Egy ugyanolyan ismerős és ugyanolyan hosszú szöveg, majdnem háromnegyed óráig tartott, amikor is már mennünk kellett. Megköszöntük az idős asszonynak az estét és elbúcsúztunk. Ami engem illet, nem éreztem a szomorúságot, amelyet általában érzek, amikor egy özvegy házából távozom, vagy amikor valakit egyedül hagyok egy házban. Az idős hölgy jó formában volt és meglehetős

jómódban élt, a tetejébe olyan vigasztaló meggyőződések védelmében, amelyeknek fenntartásáért bármit kész volt megtenni. Azt hiszem, soha nem találkoztam fasisztával, sem fiatallal, sem öreggel, de idős kommunistát már láttam eleget, és Olga Rudge házában, Ezra mellszobrával a padlón, hogy úgy mondjam, valami hasonlóságra éreztem a rá. (...)

Tizenhét évvel ezelőtt céltalanul bolyongtam egyik *campo*ról a másikra, és a zöld gumicsizma egy kis rózsaszín épület küszöbéhez vitt el. A falán egy táblán az állt, hogy ebben a templomba keresztelték meg a koraszülött Antonio Vivaldit. Akkoriban még meglehetősen vörös hajú voltam, elérzékenyültem, hogy ide vetődtem, ahol a „vörös klerikus"[7] keresztelője történt, aki oly sokszor oly sok örömet okozott nekem már a világ oly sok isten háta mögötti zugában. És eszembe jutott, hogy mintha éppen Olga Rudge szervezte volna a legelső Vivaldi *settimana*-t[8] ebben a városban, méghozzá úgy esett, hogy a II. világháború kitörése előtt néhány nappal. Polignac grófnő palotájában rendezték a koncerteket, mint elmesélték nekem, Miss Rudge hegedült. Ahogy haladt előre a darabban, a szeme sarkából észrevette, hogy egy úr lépett be a szalonba és megállt az ajtóban, mert már nem akadt szabad hely. Hosszú darabot játszottak, és egy bizonyos ponton nyugtalanság fogta el, mert hamarosan lapoznia kellett a kottában anélkül, hogy félbehagyta volna a játékot. A szeme sarkából látta, hogy a későn jött hallgató megindul, de hamarosan eltűnt a látóteréből. Ahogy a kritikus pont közeledett, egyre idegesebb lett. Aztán abban a pillanatban, amikor lapoznia kellett volna, egy kéz nyúlt ki a baloldalán a kottaállvány felé és lassan átfordította a lapot. Miss Rudge folytatta a hegedűjátékot, és amikor túl volt a nehéz részen, felnézett és balra fordult, hogy kifejezze a háláját. „Hát így történt – mesélte Olga Rudge az ismerősömnek –, az első találkozásom Sztravinszkijjal."

Fordította és a jegyzeteket írta
Hetényi Zsuzsa

Jegyzetek

1 Susan Sontag (1933-2004) –amerikai írónő és esszéista, Brodszkij jó barátja.

2 Olga Rudge amerikai zongorista, életet nagy részét Olaszországban töltötte. 1924-ben ismerkedett meg Ezra Pounddal, Rapalloban, 1925-ben leánya született tőle.

3 Ezra Pound (1885-1972) az amerikai modern költészet egyik első alkotója és teoretikusa. Olaszországi évei alatt együttműködött Mussolinival, ezért háborús bűnösként felelősségre vonták Amerikában, ahol beszámíthatatlannak nyilvánították, majd a Szent Erzsébet ideggyógyintézetbe zárták. 1958-ban Velencébe költözött és ott is halt meg.

4 Henry Gaudier-Brzeska szobrászról Brodszkij így nyilatkozott interjúkönyvében: „Ha nem halt volna meg fiatalon, lett volna még egy csodálatos fasiszta emlékműszobrászunk."

5 Szójáték, híres régi hanglemezgyár márkaneve a „His Master's Voice" (a.m. „a gazdája hangja", itt nőnemben), amelyen gramofont hallgató kutya színes képe forgott középen.

6 Tokyo Rose a II. világháború idején valótlan haditudósításokkal demoralizálta az amerikai csapatokat egy jó zenét sugárzó rádióadón. Egy Iva Togura nevű nővel azonosították, akit 10 évre ítéltek el, majd szabadon engedtek.

7 Vivaldi pap volt pályája kezdetén.

8 Ünnepi hét, fesztivál.

„Minden oldalról zsidó vagyok”

Müller Péter Sziámival beszélget Csőke Zoltán

Évtizedek óta a hazai alternatív zenei élet emblematikus figurája. Zenekairól (URH, Kontroll Csoport, Sziámi) alighanem azok is hallottak már, akiknek egészen más a zenei ízlésük. A közvélemény elsősorban vele kapcsolta össze az időközben Közép-Európa legnagyobb fesztiváljává fejlődött Sziget elindítását. Sokoldalú személyiség. Egyik megálmodója volt a Miskolci Nemzetközi Operafesztiválnak, kipróbálta magát a Magyar Állami Operaház stratégiai, valamint a Miskolci Nemzeti Színház művészeti igazgatójaként, a Jonathan Miller Kiadó megalapításával pedig a könyvkiadásba is belekóstolt. Mindemellett folyamatosan ír, koncertezik, rendez.

Fotók: Tóth Csilla

– Önt mindenki Müller Péter Sziámiként ismeri. Azt viszont kevesen tudják, hogy miért éppen ezt a nevet adta magának...

– Eredetileg költő volnék, de aztán az egyik nyári szünetben nekiláttam egy sziámi ikerpárról szóló regény írásának. Aztán a barátaim elkezdtek Sziáminak szólítani. És egyszer csak úgy hozta az élet, hogy írtunk egy darabot az édesapámmal, a Madáchnak. És nagyon vicces lett volna, ha az szerepel a kiírásban, hogy írta Müller Péter és Müller Péter. Valahogy tehát kellett találni egy megkülönböztető nevet. Így lettem Müller Péter Sziámi.

– Ha fejből akarnám fölsorolni a képesítéseit, alighanem akaratlanul is kihagynám valamelyiket. Magyar-francia szakos tanár, rádiószerkesztő-riporter, film- és televíziórendező. De ami talán a legérdekesebb és legszokatlanabb, az a cirkusz- és varietérendezői. Hogy kerül valaki az Állami Artistaképző Iskolába?

– A Film Színház Muzsika, ahová mindenféle kulturális témájú riportokat írtam, egyszer elküldött az artistaiskolába, hogy írjak valamit az akkoriban induló bohócosztályról. Oda viszont nem engedtek be újságírót. Ak-

koriban nálam lakott egy barátom, aki kötéltáncosként belső információkkal rendelkezett, így megtudtam, hogy lehet még jelentkezni. Így is történt, és végül föl is vettek. Komoly szellemi továbblépésnek bizonyult, nagyon érdekes és komoly dolgokat lehetett itt megtudni az életről. Ott is maradtam egészen addig, amíg egy sajnálatos félreértés miatt ki nem rúgtak.

– Miféle félreértés történt?

– A bölcsészkar mellett vetélkedőket szerkesztettem a televíziónak. Egy országos vetélkedő miatt hosszabb időre el kellett utaznom. Kikértem magam az artistaiskolából, el is engedtek, de időközben vezetőségváltás történt, ami egybeesett azzal, hogy nyomozók állítottak be hozzájuk, akik utánam kezdtek érdeklődni, mivel azt gyanították, hogy benne vagyok egy maoista összeesküvésben. Az iskolavezetés megrémült, amikor pedig visszamentem, hogy letegyem a záróvizsgát, mindenből egyest kaptam, annak ellenére, hogy nagyon komolyan fölkészültem. Amikor kiderült, hogy félreértésről volt szó, bocsánatot kértek, végül pedig egy olyan végbizonyítvánnyal engedtek el, amellyel cirkuszrendezői pályára minősítettek alkalmasnak. Ma tehát én vagyok az egyetlen diplomás cirkuszrendező az országban.

– A történtek ellenére azon kevesek közé tartozik, akiknek sikerült hosszabb-rövidebb időt eltölteniük nyugaton.

– A hetvenes évek végén a Francia Filmakadémia kiírt egy ösztöndíjat, ami egyedül rám illett. Harmadéves filmrendezőszakos fiatalt kerestek, aki jól beszél franciául. Franciaországba tehát kiengedtek. Aztán egy időre bevonták az útlevelemet, mert botrányosnak találták a zenekart, amellyel akkoriban a szabadidőmet töltöttem. A hollandiai történet a nyolcvanas évek közepére datálódik. Akkoriban nem nagyon akartak kiengedni sehová, egyszer még a Belügyminisztériumba is behívtak egy beszélgetésre, ahol figyelmeztettek, hogy vigyázzak, de én ezen csak röhögtem, amit persze rossznéven vettek. Aztán meghívtak egy filmfesztiválra Hollandiába, később pedig Ausztriába, és végül sikerült is útlevelet szereznem. Az osztrák meghívás idején Réz András volt Kőhalmi Ferenc helyettese a filmfőigazgatóságon, és azt hiszem, éppen akkoriban rúgták ki, amikor bejelentkeztem nála, de volt olyan aranyos, és ellopta azt a pecsétet, amelyre nekem szükségem volt, és bepecsételt egyet búcsúzóul. Időközben elég meleg lett itthon a talaj, főleg a Kontroll Csoport meglehetősen merész dalai miatt. És én éppen ekkoriban írtam egy forgatókönyvet, amely félig Budapesten, félig Hollandiában játszódott.

– Egyszer úgy nyilatkozott, hogy mindig gondjai voltak a magatartásával és a szorgalmával. Idézem: „Nehezen értelmezhető gyerek lehettem, legalább annyi volt bennem a zavarba ejtő hülyeség, mint a szerethető vonások." Ezek szerint problémás gyerek volt. Az a fajta, aki megkeseríti a tanári kar életét.

– A mai napig problémás vagyok. És ez szerintem már így is marad. Valamennyi olyan kultúrtörténeti személyiség, akit tartok valamire, megosztó, zavarba ejtő ember volt. Én nem törekszem erre, de sosem leszek olyan, akit mindenki szeret. Kirkegaard egy-

szer azt mondta, hogy saját magunk számára is titokzatosnak kell lennünk. Ez nyilván összefügg a többértelmű, zavaros identitással. Aki nagyon tudja, hogy kicsoda, aki nagyon tudja, hová tartozik, az erős referenciacsoporttal rendelkezik. És ha ezen a referenciacsoporton belül jól teljesít, akkor azt a külső csoportok is méltányolják. Nekem nincs igazi referenciacsoportom. Pontosabban nagyon sok referenciacsoportom van. És ez zavarba ejtő. Ha egyszerűen egy vásott kölyök lettem volna, akkor ez nem jelentett volna problémát. De én nagyon jó gyerek voltam, jóra törekvő, aki időnként rémületes dolgokat művelt, ami nyilván nem lehetett jó a hozzám közelállóknak, de nem gondolom azt, hogy ez gyökeresen kiirtható, átnevelhető lenne. Én a mai napig ilyen vagyok.

– Mennyire meghatározó az életében a zsidó identitás?

– Sokkal inkább, mint korábban gondoltam volna. Az igazán érdekes az, hogy minden oldalról zsidó vagyok. És amikor még úgy tudtam, hogy katolikus vagyok, akkor is egyfajta zsidó tudattal éltem. De erre csak utólag jön rá az ember, ezt gyerekként nem tudja. Tipikus, ugyanakkor egyszerre atipikus történet is az enyém. A nagyszüleim házassága vegyes házasság volt, az anyukám azonban a törvény szerint zsidó volt az ő anyukája után. A családunkat bujkálásokkal, álnevekkel, munkaszolgálattal ugyan, de a holokauszt jórészt szerencsére megkímélte. Akiről én sokáig azt hittem, hogy az édesapám, keresztény volt. Engem megkereszteltek, hittanra jártam, sőt ministrálni is. De dacára annak, hogy nemigen ejtettük ki azt a szánkon, hogy zsidó, engem elég gyakran bevonzott a zsinagóga. Tizenkét éves voltam, amikor örökbe fogadott az anyukám következetes, makacs udvarlója, és fölvettem a nevét, ami most is a nevem, és ő is zsidó családból származott. Tehát lett egy zsidó apukám. Húsz éves koromban tudtam meg, hogy ki volt az igazi apám. Ő is zsidó volt, gyerekként Auschwitzot megjárt, és családját ott elvesztő zsidó ember. Azt gondolom, egy nagyon érdekes dilemma közepén vagyok, hiszen itt van egy szőke, kék szemű pasas, aki a papírjai szerint római katolikus, ami ebben az országban talán kényelmesebb helyzet, de nekem egy pillanatig nem jutott eszembe, hogy ne zsidónak valljam magam.

– Mindez akár életfilozófiának is tekinthető?

– Mindig volt bennem egyfajta makacs igazságkeresés, nagyon igazságtalannak tartottam ugyanis azt, amikor lecigányoztak, lezsidóztak valakit. És egyszer azon kaptam magam, hogy sikerült egy dalban elkapni, hogy miről van szó. A *Világszerver* című számban van egy olyan sor, hogy „Ha választhatnék, zsidó lennék.” De ebben az is benne van, hogy ha választhatnék, cigány lennék, ha választhatnék, hülye lennék, ha választhatnék, kicsi lennék. Nem tudom, ki mondta, hogy amíg egyetlen embert is lezsidóznak a világon, addig ő zsidó akar lenni. És akkor jön a neheze, hogy mi az, hogy zsidó? Szerintem zsidónak, antiszemitának, és semlegesnek is meg kell egyszer fogalmaznia ezt magában. Én mostanában kezdem megérteni. Elvittem a feleségemet Izraelbe két évvel ezelőtt, és azzal az élménnyel jöttem vissza, hogy Izrael az egyetlen ország a világon. Én nagyon sok helyen megfordultam már, ráadásul az a fajta ember vagyok, aki mindenhol jól érzi magát. De ott rám szakadt az érzés, hogy ez egy létező ország, hiába friss tákolmány, az összes többi viszont díszlet egy operettben. Lehet, hogy ez szörnyen hangzik, de onnantól kezdve az a szó, hogy hazám, valamennyi más himnuszban mulatságosnak tűnt. Mindig gyanakvó voltam egyébként a magyar hazafisággal, bár természetesen magyarnak vallom magam, de ahogy ezt itt kiejtik a szájukon az emberek, az mindig viszolyogtató volt a számomra.

– Mi történt Önnel Izraelben?

– Megígértem a feleségemnek, hogy egyszer elviszem, mert a nagypapája, Dr. Kiss Géza, aki annak idején zsidókat mentett, nevesítve van a Jad Vasémben. Hajnalban érkeztünk meg a Ben Gurionra két gyerekkel. Peti még csak négy éves volt akkoriban, félálomban üldögélt az egyik bőröndünkön. Egy asszony elhagyta a kardigánját, Peti pedig odaszaladt, hogy fölvegye. Amikor az asszony hátranézett, és meglátta a Petit, összecsapta a kezét, és azt mondta, hogy „*Shalom! You're an angel. God bless you in the land of Israel*". És akkor arra gondoltam, hogy most megérkeztünk valahová. Hiszen nem mindenhol köszönnek így az ember gyerekének. Aztán sehogy sem sikerült megtalálnunk a szállodát, ráadásul hajnalban egy lélek nem volt az utcán, de aztán megjelent egy Kellér Dezső típusú, és mint utóbb kiderült, magyar zsidó bácsi, aki odajött hozzánk, és megkérdezte, hogy magyarok vagyunk-e. Később azzal folytatta, hogy ez egy szörnyű hely. Hogy itt lakik ötven éve, de most végre venni fog egy lakást a Dohány utcában. És akkor hirtelen megértettem, hová csöppentem. A következő élmény akkor ért, amikor a szállodában nekikészültünk a zuhanyozni. Levetkőztem, de előreengedtem a feleségemet, aztán ruhátlanul elaludtam az ágyon. Ilyenkor az ember általában arra ébred később, hogy vacog, de én úgy aludtam tizenkét órát, mintha belekerültem volna a saját közegembe. És egyszer csak azt éreztem, hogy boldog vagyok. Nem egyszerűen azt, hogy jól érzem magam, hanem azt, hogy boldog vagyok. Amikor pedig elmentünk a Holt-tengerhez, az egyik katonai ellenőrzőpont közelében elromlott a kisbuszunk. Találtam ott egy izraeli zászlót, de amikor kezemben a zászlóval sétálgatni kezdtem, megállt mellettünk egy katonai terepjáró, és az izraeli katonák, meg a velünk utazó Moldova Juli szóltak, hogy azonnal tegyem le. Kérdeztem, mi a probléma, erre kiderült, hogy arab területen voltunk, a hegygerincen pedig ellendrukkerek álltak. Nagyon óvatosan toltak el bennünket az ellenőrzőpontig. Ekkor értettem meg, hogy ez nem tréfa, pedig nekem korábban teljesen valószerűtlennek tűnt mindaz, ami naponta történik arrafelé.

– Ez a zsidó identitással összefüggő élményanyag meglehetősen ritkán jelenik meg a dalszövegeiben...

– Kevés olyan dal vagy vers van az életművemben, amelyekről tudom, hogy élménydalok. Az egyik az *Elég zsidó*. Ha valaki megkérdezné tőlem, hogy pontosan miről szól, akkor vagy zavarba esnék, vagy anélkül, hogy zavarba esnék, azt mondanám, nem igazán tudom. De az első négy sora biztos, hogy érvényes. Nyakra-főre az történik, hogy magukat akár hivalkodóan, akár tényként más vallásúaknak, mondjuk keresztségnek aposztrofáló emberekről kiderül a „beütés". Úgy kezelik, mint egy nagy titkot. A mostani konfliktusok, meghasonlások legtöbbje onnan eredeztethető, hogy nehéz messzebbre visszamenni, mint a holokauszt. Ez egy olyan kemény hivatkozási alap, és annyira megrázó, hogy aki részben vagy teljesen a maga zsidóságának tudatában él a földön, amikor azt a szót kimondja, hogy zsidó, akkor azt mondja, hogy engem ért a holokauszt. Én egy olyan országban élek, ahol nem lehet előjel nélkül kimondani azt, hogy zsidó. Pedig jobban szeretnék egy olyan országban élni, ahol ez annyit jelent, mint az, hogy férfi vagy nő. Vagy még annyit se. És valószínű, hogy ebből a fals élményből jött az *Elég zsidó*. Az első négy sor érthető számomra. Azért kezdődik úgy, hogy *„Az én hazám, jaj, Magyarország! / Mégse lettem hazaáruló / Izráelföldön jól érzem magam, csak / Ott meg nem lennék elég zsidó"*, mert nekem nagyon sokszor adódott az életemben a lehetőség, hogy máshol éljek, mégis teljesen evidens volt a számomra, hogy itt akarok élni. Idáig értem a dalt. Utána viszont általánosabb dolgok következnek, tehát szerencsére ez nem olyan dal lett, ami a magyar zsidóság himnusza lehetne, mint ahogy Geszti Péter dala egyfajta új himnusszá vált.

– Hol rontottuk el?

– Amikor egyszer megkérdezték Jungtól, hogy mit gondol a világ állapotáról, azt mondta, nem érzi magát elég okosnak ahhoz, hogy bármit is mondjon. De azt azért hozzátette, hogy a sötétség erői még sosem álltak olyan közel ahhoz, hogy győzedelmeskedjenek a jó erői felett. Ha igazából az a kérdés, hogy ebben a megváltozott helyzetben hol van a helyünk, és itt magunk alatt azokat értem, akik még zenélnek az én korosztályomból, akkor azt mondom, hogy én nem változtam. Ma is ugyanabból az indíttatásból írok dalokat, mint régen, és nem nagyon tudok mit kezdeni azzal az elvárással, hogy ha 1980-ban még gátlástalanok, merészek és szókimondóak voltunk, akkor most miért nem? Én a mai napig gátlástalan, merész és szókimondó vagyok. Semmiféle belekényelmesedés vagy megalkuvás nincs bennem. De unalmas ez a téma. Mert ugye már nem csak a rock n' roll van. Helyből ellenzékinek, csak ellenzékinek lenni ostobaság. Meg kell próbálni drukkernek lenni, ugyanakkor persze nagyon kellene figyelni arra, hogy hol vannak a suskusok, de ez olyannyira pitiáner, hogy én nem tudok és nem is akarok erre figyelni.

– A rendszerváltást megelőzően mégsem tartozott a rendszer kegyeltjei közé.

– Ha valami nagyon brutálisan homogénnek akarja mutatni magát, mint mondjuk az előző rezsim, akkor arra nézve minden veszélyt jelent, akár egyetlen ember egyetlen hátsó gondolata is. Vagyis minden, ami nem harmonizál. Az URH egyfajta gesztus volt a hatalom ellen. De ha közelebbről megnézzük a szövegeket, akkor kiderül, hogy nem politizáltak. Szokatlanul brutálisak voltak, kifejeztek egy rossz közérzetet. Ma azonban már vannak nyilvános fórumai a problémáknak, ezért aztán nem tartanám szerencsésnek, ha ma is erről szólnának a dalok. Országos problémákhoz táncdalokban hozzászólni számomra visszatetsző. Ha Jung csak ennyit tudott hozzászólni a kérdéshez, akkor nagyon hülye lennék, ha valami hasonlóval próbálkoznék. Csehov azt mondta, csak annyira akar érteni a politikához, hogy meg tudja magát védeni tőle. Szerintem viszont már ez is sok. Ha ugyanis annyira akarnék érteni a politikához, hogy meg tudjam magam védeni tőle, akkor nagyon sokat kellene foglalkoznom vele. Ez egy hülye ország. A szentírásban az áll, hogy „Ne üzekedj barmokkal!". Igyekszem ehhez tartani magam.

Két férfi, egy eset

1.

Zsolt Béla: Házassággal végződik, Ulpius-ház, 2007, 335 oldal, 2999 forint.

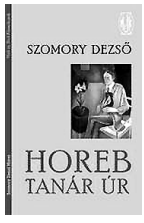

Szomory Dezső: Horeb tanár úr, Múlt és Jövő, 2007, 312 oldal, 2700 forint.

Ha elolvassuk a *Házassággal végződik* című Zsolt Béla regényt, képet kapunk arról, milyen is volt a magyar prózában a húszas-harmincas években az úgynevezett harmadik vonal. Ezzel nem Zsolt Béla valóban meglévő és jelentékeny írói érdemeit vonjuk kétségbe, csupán arról van szó, hogy akkor, akár csak a fociban, mások voltak a dimenziók.

Az Ulpius-ház új *Anno*-sorozatában, mint sikerkönyvet jelentette meg a regényt, azoknak, akik „szeretik az igazi pesti bestsellereket". Olyan ez, mint a reggeli a kávéházakban, császárzsemlével és/vagy Kabos Gyulával, a szalontüdő kenyeres lánnyal, no meg a zugligeti villamos – amolyan békebeli, elsüllyedt dolgok, amelyek voltak, de ma már nincsenek. Ezen próbál változtatni a kiadó, amikor Aszlányitól Molnáron át Zsoltig, újra kiadja a kor olvasmányos olvasmányait. A pikánsra tervezett borító, melyen mélységes mély a dekoltázs – ne mondjuk inkább nagy melleknek? – a keresztként a nő nyakán csüngő szmokingos, cilinderes ürge és a két dávidcsillag mint fülbevaló, a kiadóra jellemző reklámfüstölés. Ahogyan a hátoldalán lévő ismertető is az: „klasszikus erotikus-lélektani bestseller". Nem tudom melyik szótól várták a legjobban a vásárlói-olvasói kedv növekedését, de aki emiatt vette meg a regényt, félő, hogy csalódni fog.

Erotikáról nehéz beszélni egy olyan könyvben, amelynek férfi főhőse, Mihály (ez a név úgy látszik, az *Utas és holdvilág* Mihályával egyetemben, a magyar irodalmi névhagyományban a nehezen, ám annál rosszabbul döntő karakterek tipikus keresztneve) gyakorlatilag impotens, a női főszereplője, Eszter, saját elmondása szerint, évekig senkivel sem csinálja, a harmadik fontos szálat pedig egy kiskorú, bécsi, szocdem lány, Vera adja, aki éppen szőke szűziességével lesz ellenpólusa a feketehajú, zsidó, nagypolgári Eszternek, és indítja be Mihály igencsak apadó és kényszeredett fantáziáját. Lélektana az egzisztenciális és emocionális kiszolgáltatottság pszichológiája lenne: hőseink gyerekkoruk óta szeretik egymást (avagy legalábbis együtt vannak), érzelmileg kölcsönösen függnek egymástól. Mihály, a szegény keresztény (ami ebben az esetben nem vallásosságot jelent, inkább annak a körülírása, hogy nem zsidó) fiú, pechére még anyagilag is függ Horvát Esztertől. Így, vagy szánja-sajnálja élete szerelmét, vagy fojtott dühében lebüdöszsidózza őt. Ő a regény középponti figurája, annyira üres belülről, hogy jóformán jellemtelen, de nem a szó erkölcsi értelmében az (olyan is van a regényben, egy ellenforradalmi horthysta báró), hanem jellem-nélküli. Ez az áttetsző transzparencia Zsolt tudatos alakítása, melyen keresztül bepillanthatunk abba, hogy egy kiszolgáltatott, perifériára szorult, vagy eleve oda született személyiség miket gondol, hogy megkapaszkodhasson valami tákolt identitás szerkezetében. Egyik nap polgárosodni igyekvő értelmiséginek írja le önmagát, másnap nemzetisége alapján, szinte faji alapon ítél, hogy aztán harmadnap osztálytudatára ébredve a munkásmozgalomban higgyen. Persze mindegyiket csak módjával, addig nyújtózva, ameddig a biankó ér vagy érvényes. Közben Eszter sem ússza meg szerepcserék nélkül. Mikor új társadalmi helyzetben találja magát, szakítván korábbi visszahúzódó életével, megcsapja „a neokatolicizmus kémiailag előállított tömjénillata" (205.) és fehér autójával, valamint fehérterrorista kísérőjével elegáns dámája lesz a húszas évek Pestjének. Magánéleti problémáikat mindketten átvetítik ideológiai alakzatokra.

Ez Zsolt Béla igazi terepe, a kaotikus társadalmi és mentális változások riportja, a folyton változó helyzet mozgalmas leírása, jól eltalált mellékszereplőkkel, szellemes minimalizmussal és reálisan vázolt háttérrel. Valódi publicista, akinek véleménye van, de elsősorban azt is közölni akarja. Szikár és csontos próza az övé, és amikor érzelmes húrokon játszik (ki kit szeret voltaképpen), egy-egy jól kinyújtott félrehangolt, ironikus akkorddal elárulja, mi érdekli igazán. A személyes szféra és a társadalmi helyzet közti összefüggések. Az előtérben dekkoló hősök mellett, helyett, mögött a háttér, a közeg lesz az igazi főszereplő. Ilyen egy elkötelezett bestseller író. Kávéházi író – mondják rá minden korban, aki hol gyanús elem, hol a mozgalom árulója, ma pedig egzotikus, régimódi csodabogár. Miközben ugyanott van: bent a kávéházban, annak polgári morajában, ám közben folyton kifelé néz az ablakon, és amit lát és láttat az utcán, az szomorú. Gazdag–szegény, zsidó–nem zsidó, nő és férfi – egymásnak feszülő ellentétek. Ezek keserű tudomásul vétele és optimista felszámolási kísérlete a regény története.

No persze a címmel elárulják a *happy endinget*, feltéve, hogy ez annak számít.

2.

Szomory Dezsőről nehéz nem szomorysan írni. S csak szomorysan lehet őt olvasni. Remekműve, a *Horeb tanár úr*, kiváló bevezető ebbe a sajátos, teljesen egyedi világba. A könyv első

fele egy kisregény, amely leginkább jelenetezett tárcák füzéréből alakítja ki történetét. A címszereplő Horeb Homér (katedrájától megfosztott orientalista, filológus) nejét megpróbálja elhódítani irigye, a kikeresztelkedett középszerű filosz Varjassy Kálmán. A nagyformátumú Horeb (neve beszélő név) Dél-Arábiában alapvető tudományos felfedezéseket tesz, a görcsös Varjassy (neve szintúgy elárulja viselője karakterét) a Boráros térig jut. Vitáikban filológiai és történelmi adatokat beszélnek át: hatalmas műveltséganyag, melyet az autodidakta Szomory évtizedek alatt szedegetett össze. A könyv második része anekdoták sorozata, melyekben Horeb töpreng történelmi párhuzamokról kérdező partnere, Szomory Dezső társaságában. A fikció és a valóság ül a margitszigeti padon.

Szomoryt nem könnyű olvasni, de annál nagyobb esztétikai élvezet annak, aki vállalkozik rá. Oldalnyi hosszúságú mondataiban hol egy szép és kecsegtető szókép, hol egy dallamos taglejtésű félmondat, hol pedig egy lényeges és különleges információ miatt horgonyoz le pár sor erejéig, hogy aztán önmaga kivételes fontosságának teljes tudatával még fel is hívja a figyelmünket arra, hogy amit olvastunk, az csodálatos, és csak ő képes rá. Szinte felolvasztja a mondat jelentése és grammatikája közötti természetes kapcsolódást, a végletekig tágítja a mondathosszúság határait, évezredekre és földrészekre távolít egymástól szintagmákat és történetsíkokat, és ebben a zenei térben a szavak elkezdenek mozogni, és mást is jelenteni. Működik az egész. Átvesszük azt a sajátos nézőpontot, nyakatekert logikát, amellyel a történet elbeszélője látja-érzékeli a világot. Ahogyan a tárgyak színe fontosabb lesz maguknál a tárgyaknál, úgy egy-egy bekezdés fontosabb lesz magánál a történetnél.

Hogyha a szöveget mint szövetet, textust gondoljuk el, akkor ennek a szőttesnek egészen különleges tapintású anyaga van: régi korok matériája a legdíszesebb mintákkal. Ezek a díszek pedig egyfelől önmagukban szépek, formájuk, színük, arányuk miatt, másfelől pedig kibetűzhetőek és jelentenek is valamit. Szomory életművéhez könnyű kultikusan közelíteni. Az arisztokratikus figura, a zseni póza, művészi affektálása hol egy rajongó megközelítés kelepcéje, hol egy célirányos kritikai támadás erős fegyvere. Erre hívja fel a figyelmet ambivalens utószavában Kőbányai János, aki miközben le akar számolni a félrevezető kultikus olvasásmódokkal, leginkább átépíti azokat, amikor Szomory meg-nem-értettségét és izoláltságát annak zsidóságával azonosítja, illetve saját személyes konfliktusait összeköti Szomory sorsával. Ez elszomoryt minket. Szomory és életműve azonban megérdemli az újrafelfedezést, ezt jól látja Kőbányai. A kiadó terve: a Szomory-összkiadás (Pap Károlyéhoz hasonlóan), az elkövetkező évek egyik legfontosabb irodalmi története lenne.

S milyen jókat olvashatnánk!

Szegő János

Summary

In his editorial János Gadó writes about the events in Hungary on March 15: ”*The (ultra)right wing rules in public domains (including courtrooms), governmental parties have no chance. „Revolution” rages on national holidays. This is nothing but a world patent of the leader of the opposition: a peculiar form of permanent revolution.”*

In the interview „I think this war of numbers is very sad” historian Mária Ormos says that the Holocaust had non-Jewish victims as well: *„ It would be important to repeat again and again that it was not only the Jews considered by the National Socialist „world view” to be belonging to the lowest spheres, but also the Roma, the Black and the so called Asians (Tunguz, Uzbek) among the descendents of whom there are the Hungarians as well.”*

Attila Novák criticizes the permanent exhibition at the Holocaust Documentation Center in Páva Street: *„ On the one hand it describes the day-by-day events of Hungarian Holocaust in a detailed and extensive way, but on the other hand it fails to embed these strict facts into a much wider context. It does not give similarly detailed and extensive answers to the questions of „why”, thus leaving visitors in doubts.*

Poet and writer, winner of the Nobel prize for literature in 1987, Joseph Brodsky’s writing entitled „Watermark of Venice” is published in this issue together with his poem „Jewish Cemetery near Leningrad”, which is the first piece in our new series of Modern Jewish Poets.

„ I have never been involved with second generation experiences. I feel I am very Israeli. I simply felt I was over that”, says Hungarian-born, well-known Israeli poet Agi Mishol to Gábor T. Szántó speaking about second generation Jewish trauma. Her cycle remembering her parents is published in this issue too.

Márton Csáki has inteviewed the now 75-year-old writer, former president of International PEN Club, György Konrád.

Calvinist theologist István Karasszon and philosopher György Tatár argue with Yeshayahu Leibowitz statements on the common Jewish-Christian heritage.

Rabbi István Darvas greets the coming Passover.

Zoltán Csőke has made an interview with Péter Müller Sziámi, one of the icons of Hungarian pop culture, the founder of the now internationally famous Sziget Festival, the one-time hero of the underground music.

We publish a short story by recently passed away Israeli Hungarian writer, Sosána Léderer about 1944, and János Szegő introduces a book by Dezső Szomory and one by Béla Zsolt.

www.optiris.hu

OPTIRIS OPTIKA

- Szemüvegkeretek, napszemüvegek széles választékban
- Komputeres és szakorvosi szemvizsgálat
- Kontaktlencse illesztés
- TB vények beváltása

ÜZLETEINK:

WESTEND CITY CENTER 1062, Budapest, Váci út 1-3. Tel/Fax: 238-7088
ÁRKÁD ÜZLETKÖZPONT 1106 Budapest, Örs Vezér Tere 25. Tel: 434-8132
EUROPARK 1191 Budapest, Üllői út 201. Tel: 347-1530
SPAR CENTER 1011 Budapest, Batthyány tér 5-6. Tel: 225-7540
MAMMUT 1. ÜZLETHÁZ 1022 Budapest, Lövőház u. 2-10. Tel: 345-8179
MAMMUT 2. ÜZLETHÁZ 1024 Budapest, Margit krt. 85-89. Tel: 345-8381
STOP & SHOP 1021 Budapest, Hüvösvölgyi út 138. Tel: 398-8153
CAMPONA 1222 Budapest, Nagytétényi út 37-43. Tel: 424-3370

Szabadság.

Úrrá lenni az elemeken. Amikor nincs más, csak a végtelen ég, a látóhatár és Ön. Az érzés, ahogyan kitárul a világ.

Az autó régóta a szabadság szimbóluma. Máshoz nem fogható érzés - kézben tartani az irányítást a végtelen sztrádán, és megérkezni egy biztonságos helyre - amit úgy hívunk: otthon.

Schiller Autó Család. A vezetés korlátlan élménye.

Schiller Opel
1138 Budapest, Váci út 113.
Tel.: 452-11-11
1046 Budapest, Fóti út 143.
Tel.:2 72 72 72
Karambo os Centrum
www.schil eropel.hu

CHEVROLET PERFEKT
1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te .: 450-25-25
www.chevroletperfekt.hu

TOYOTA SUPER
1044 Budapest,
Külső Váci út 20.
Tel.: 380-0-380
www.toyotasuper.hu

ŠKODÁK PALOTÁJA
Volkswagen márkaszervíz
1154 Budapest,
Szentmihályi út 142.
Te .: 415-3000
www.pa otaauto.hu

PERFEKT HASZNÁLTAUTÓ
1133 Budapest, Dráva u. 17.
Te .: 320 0166
www.perfekthasznaltauto.hu

Schiller
Autó Család
www.schiller.hu

Szabad Zsidó Tanház

Előadássorozat a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület és a Szombat folyóirat szervezésében

A Szabad Zsidó Tanház programjában a zsidóság kultúrájának, történelmének és vallásának alapkérdései mellett kiemelten szerepelnek jelenünk problémái, melyekre megpróbálunk a zsidóság kultúrájából merített, korszerű válaszokat adni.

Következő előadások:

„Zsidóság: népiség?”

2008. április 16. szerda, 18 óra
Novák Attila: A cionista alternatíva Magyarországon

„Zsidóság és erotika”

2008. április 30. szerda, 18 óra
Balázs Gábor: Férfi és nő a zsidó hagyományban

2008. május 14. szerda, 18 óra
Sturovics Andrea: Judaizmus és szexualitás

Helyszín: Bálint Zsidó Közösségi Ház (Budapest VI. ker., Révay u. 16.)
Belépődíj egy alkalomra 600 Ft.
További információ: www.mazsike.hu

Támogató:
The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora
Bálint Zsidó Közösségi Ház

További témáink:

Zsidóság és erotika, Zsidó-nemzsidó disputák, Egy város arcai – térfoglalás és térteremtés, Érték- és érdekképviselet, „Zsidó irodalom, Zsidó demográfia, Pszichoanalízis – zsidó világnézet?, Zsidó oktatásügy

Call for applications

About the foundation

The Dutch Jewish Humanitarian Fund (JHF) started operating in 2002. The organization was established as a result of the negotiations on Jewish war claims in the Netherlands, its goal is to support projects dedicated to restoring Jewish life in former communist countries in Central and Eastern Europe. Since 2002 the JHF has disbursed annual grants to qualified projects.

Award policy

When awarding grants, the Dutch Jewish Humanitarian Fund places emphasis on projects dedicated to building and ensuring the continuity of Jewish communities in Central and Eastern Europe, especially in the areas of culture, Jewish tradition and heritage, knowledge transfer, enhancement of non-capital infrastructure, and projects that promote mutual respect between people. Organizations registered in Central and Eastern Europe are invited to apply to our foundation for funding. More information about our award policy can be read in our information brochure on our website: www.jhf.nl.

Application procedure

Requests for a grant for projects commencing on or after 1 January 2009, must be made using the appropriate application form, which is available on line at our website: www.jhf.nl. This form should be filled in on line and accompanied with a budget and a project description before July 1st 2008. This deadline will be strictly adhered to.

In addition to the on-line application form, each applicant must enclose the following:

1. annual financial reports for the past three years (the original language is allowed), which must include a balance sheet, an annual profit & loss statement, and explanatory notes;
2. a charter or articles of association for the organization;
3. a listing of the organization in the official public register.

All documents relevant to the application should be in *English*. While the annual financial reports, balance sheets, and the charter or articles of association may be submitted in the original language, English is preferred.

After the relevant documents have been received, the JHF will confirm receipt to applicants within a month following submission. Ordinarily, the Board of the JHF will decide on awards of project grants in November 2008.

Potential applicants are strongly advised to study the application criteria on our website carefully. Applicants who are uncertain whether they are eligible for funding are welcome to make enquiries by telephone, mail, or e-mail.

Win an unsolicited award of 10,000 Euros!

Although the Fund will continue to consider all relevant projects submitted, its particular stress remains on renewal and innovation. In order to stimulate imaginative visions and new ideas intended to promote Jewish life in Eastern Europe with particular stress on Jewish education and tolerance building, the Fund may offer an annual unsolicited award of 10,000 Euros, over and above to the sum applied for, to a project it deems best reflects these ideals.

JOODS HUMANITAIR FONDS
קרן הומניטרית יהודית הולנדית
DUTCH JEWISH HUMANITARIAN FUND

Website: www.jhf.nl

Email: info@jhf.nl

Phone: + 31 (0)70 4275483

Staff: Muriel Leeuwin, Suzanne Georgi